

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2014

Debora Plecháčková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Debora Plecháčková

**Politické věznění jako součást
mezigeneračního předávání rodové historie
pomocí příběhů**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Debora Plecháčková**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Jiří Kabele, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

PLECHÁČKOVÁ, Debora. *Politické věznění jako součást mezigeneračního předávání rodové historie pomocí příběhů*. Praha, 2014. 56 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce Prof. PhDr. Jiří Kabele, Ph.D.

Abstrakt

Práce se zabývá mezigeneračním předáváním příběhů politických vězňů 50. let. V teoretické části autorka zpracovává pojmy související se sociologií paměti jako kolektivní paměť, rodinná (potažmo rodová) paměť, komunikativní paměť, generace. Shrnuje také historický kontext politického věznění, Pražského jara a Sametové revoluce. Následně provádí kvalitativní analýzu pořizovaných rozhovorů vždy se dvěma následujícími generacemi potomků šesti politických vězňů. Analýza odhalila, že komunikační situaci významně spoluurčovaly autorčiny mezigenerační vztahy ke zpovídaným: ke generaci prarodičů, rodičů a v některých případech i vrstevníků. Stejně tak často nacházená zamyšlení o historii a osudech lidí, opakující se konkrétní příběhy se symbolickým obsahem a v neposlední řadě prolínání velké (národní) a malé (rodinné) historie odpovídaly žánru vyprávění přiměřenému komunikační situaci. Rozhovory dovolují charakterizovat mezigenerační předávání příběhů politických vězňů 50. let jako komunikativní paměť vázanou na určité životní situace (např. adolescentní vyptávání), ale také omezenou řadou bariér. Při předávání rodinné historie ale zřejmě i mimo něj se automaticky předávají i rodové postoje ke světu a politickému zřízení společnosti. Srovnání s podobným výzkumem Welzera, Mollerové a Tschiggnallové o předávání příběhů v rodinách s předkem nacistou, ukázalo, že rodová paměť je do značné míry na kolektivní paměti autonomní. Postoje jsou sdíleny i v rodinách s méně výrazným předáváním historie a zůstávají relativně stabilní nezávisle na reinterpetacích dějin spojených s proměnami politických zřízení.

Abstract

The thesis deals with intergenerational transmission of stories about political prisoners of 50s. In the theoretical part the concepts connected with sociology of memory are compiled – collective memory, family (better ancestral) memory, communicative memory, and generations. Also the historical contexts of political imprisonment, of the Prague spring and of the Velvet revolution are summarized. The author then made a qualitative analysis of the interviews with two following generations of descendants of six political prisoners. The analysis showed that the communicative situations were significantly co-determined by the author's intergenerational relations to the narrators: to generation of grandparents, parents and in some cases to contemporaries. Also often found metareflections about history and destiny of people, repeated specific stories with symbolic content or mingling of big (national) and small (family) history were connected with the genre of narration adequate to the communicative situation. The interviews allow characterizing of the intergenerational transmission of stories about political prisons of 50s as the communicative memory connected with specific life situations (e.g. adolescent asking) but also limited by many barriers. When transferring family history (but apparently even beyond) the ancestral attitudes to the world and to the political constitution of society are automatically transferred. The comparison of the research with the similar one from Welzer, Moller and Tschuggnall about the transmission of stories in families with the ancestor-Nazi showed that the ancestral memory is largely autonomous to collective memory. The attitudes are shared even in the families with less intensive transmission of history and they stay relatively stable independently on re-interpretations of history associated with the transformation of the political establishment.

Klíčová slova

politické vězení, komunismus, kolektivní paměť, komunikativní paměť, rodinná paměť, rodová paměť, předávání historie, postoj, orální historie, generace

Keywords

political imprisonment, communism, collective memory, communicative memory, family memory, ancestral memory, transmission of history, attitude, oral history, generations

Rozsah práce: Rozsah této práce (od Úvodu po Závěr) je 88 464 znaků s mezerami.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. května 2014

Debora Plecháčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. PhDr. Jiří Kabelemu, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, za jeho vstřícnost a všechny odborné rady a připomínky. Děkuji také svým nejbližším za trpělivost a podporu nejen při psaní této práce, ale po celou dobu mého studia.

Předávání rodinné historie, do které vstoupilo politické vězení v 50. letech

(Transmission of family history, in which political imprisonment has entered in 50s.)

„Přišli si pro mě, když byla manželka v porodnici. Dostal jsem ještě zprávu, že se mi narodila dcera. Místo toho, abych dostal dovolenku, tak mě zavřeli. Vrátil jsem se po osmi letech a měl jsem holku, která se mě bála, která mě neznala. Bylo to dost krušné. (...) V roce 1958 byl propuštěn z vězení. Jeho dceři bylo osm let.“
[politictivezni.cz]

Téma:

Jako základní téma pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila zkoumání životních příběhů dětí politických vězňů 50. let. Zaměřím se na kontext utváření rodinné historie osvojované dalšími generacemi. „Děti 50. let jsou lidé, kteří vyrostli v padesátých letech v Československu a kterým totalitní režim alespoň částečně vzal jejich dětství či mládí. Potomky politických vězňů odsoudil tehdejší totalitní systém nejen k životu bez jednoho z rodičů či k životu u příbuzných nebo dokonce v dětských domovech (právě v období života, kdy dítě potřebuje stabilní a jisté rodinné zázemí), ale tehdejší společnost je odsoudila též k živení na okraji bez možnosti vyššího vzdělání“.
[ceskatelevize.cz]

O problematice politických vězňů bylo sepsáno mnoho prací. Méně se však společnost zabývá potomky a příbuznými těchto vězňů, kterým tento akt naprosto změnil život. A právě na tyto potomky, příbuzné a celkově rodinné příběhy se ve své bakalářské práci zaměřím. Téma mě zajímá již delší dobu, nejen díky rodinné zainteresovanosti (otec mé babičky byl politickým vězněm).

Výzkumy související s tématem:

Velmi zajímavý a mému záměru podobný je výzkum, který provedla čechoameričanka Jana Roubíková-Švehlová. Sama je dcerou politického vězně, což jí na celý život ovlivnilo a poznamenalo. Když pak hledala téma své disertační práce, rozhodla se pro rozhovory s dětmi politických vězňů. Neskončilo to však jen u disertační práce, paní Švehlová se tematikou dále zabývá, provedla výzkum politických vězňů, napsala knihu Dcery nepřátel státu, je členkou a významnou osobností

v občanském sdružení dcery.cz, které tyto politicky poznamenané děti sdružuje. Ze zprávy jejího výzkumu jsem vyňala důležité poznatky: [radio.cz; dcery.cz]

Ukazuje dopad uvězněného rodiče jako mnohorozměrný a psychologický.

Společná témata byla o ponižování. Dále mělo omezení možnosti dosáhnout vyššího vzdělání vliv na nedostatek sebevědomí. Pocit nespravedlnosti v nich pak vyvolává především absence prestiže.

Nejčastěji byly děti, které měly rodiče ve vězení, zastrašovány ve škole svými učiteli (ale ne všichni učitelé byli takoví), málokdy se stávalo, že děti byly odmítnuty spolužáky.

Při návštěvě rodiče ve vězení se nemohlo mluvit téměř o ničem. Nebylo známo, čím vším otec nebo matka procházeli ve vězení. Od pádu komunistického režimu byla 50. léta do jisté míry odkryta, a proto některé z tázaných dcer dnes pocítují pocit viny nad nedostatkem soucítu s otcem, protože jim nikdo neřekl, co se v 50. letech ve vazbě a v pracovních táborech dělo.

Dalším tématem je rozkol v rodině. Po dlouhých letech odloučení vznikaly rozkoly v rodině i po propuštění rodiče z vězení. [blisty.cz]

Ariela Lowenstein také provedla výzkum nazvaný Temporary Single Parenthood – the case of Prisoners' Families (volně by se tento název dal přeložit jako Dočasná single-rodčovství – případy rodin vězněných), který je součástí publikace Family relations. Výzkum se sice netýká rodin dětí 50. let, ale s tímto tématem velmi úzce souvisí. Ať jde o jakoukoliv etapu lidstva, uvěznění rodiče zanechá na dítěti nesmazatelné následky, které pak mohou způsobovat problémy v jejich dospívání. Tento výzkum byl proveden v rámci širšího kontextu výzkumu fungování rodinných systémů a rodinných vztahů. Data byla sesbírána z osobních rozhovorů. Výzkum rozdělil možné nesnáze, které vznikly díky odloučení dítěte od rodiče do 3 skupin – dorozumívací, emocionální a zdravotní nebo výchovné. Schopnost dětí přijmout otcovo uvěznění závisela na postavení matky v rodině a na její osobnosti a také na stigmatizujícím efektu zločinu. [Lowenstein 1986: 79]

Cíle řešení práce:

Empirickou základnou mé bakalářské práce budou rozhovory s potomky uvězněných, v první řadě s jejich dětmi. Zaměřím se na vztah, který měli se svým(i) uvězněným(i) rodičem (rodiči), jak byl podle jejich názoru tento vztah poznamenán právě vězením. Vliv na jejich vztah bude mít určité věk dítěte, kdy byl rodič uvězněn a kdy se vrátil, zda byl uvězněn otec či matka, jestli bylo dětí v rodině více, nebo se jednalo o jedináčka atd. Zabývat se budu ale nejen vztahem s rodičem, ale celkově tím, jak se uvěznění rodiče a jeho důsledky promítly do biografie zpovídaného. Jak vlastně událost vstoupila do rodinné historie, jak na ni rodina reagovala, jak se k ní zpovídaný stavěl a vymezoval (i v závislosti na různých etapách svého života).

Na další úrovni se budu také zabývat další generací, de facto vnuky (v některých případech možná i pravnučky – to bych ale zatím nechala otevřené) politických vězňů. Zaměřím se na to, jak je tato důležitá rodinná událost předávána dále, jak je vnímána a eventuálně interpretačně dotvářena zpovídánými vnuky. Jak se tito vnuci dozvídali o historii své rodiny, o životních osudech svých předků? V kolika přibližně letech se o ní dozvěděli? A bylo to přímo od svých prarodičů (tedy přímo od uvězněných), nebo až zprostředkovaně od rodičů a jiných příbuzných? Při jakých příležitostech se o této tematicke mluvílo? Byl problém zjistit podrobnosti a ucelený obraz o předcích, v rodině se o tom příliš nemluvílo, nebo jim informace a příběhy byly „naservírovány na podnose“?

Na základě rozhovorů pak chci zkoumat propojení dětí s důležitou událostí v jejich rodině. Uvěznění rodiče totiž nějakým způsobem ovlivnilo jejich životní cesty, jejich pohled na různé situace. Rodinná historie je jakousi výbavou pro život jedince, která ho determinuje a utváří.

Předpokládané metody zpracování, způsoby řešení:

Při své bakalářské práci využiji zejména osobní rozhovory s 2. a 3. generací uvězněných – tedy s dětmi a vnuky politických vězňů v 50. letech. Dále využiji osobní a rodinné dokumenty a fotografie naší rodiny i rodin zpovídáných. Ráda bych se inspirovala nebo i použila také příběhy z cyklu České televize Děti 50. let nebo různá občanská sdružení, která potomky politických vězňů seskupují (jako například dcery.cz)

Rozhovory budou nejprve ryze biografické, respondenty nechám mluvit, aniž bych do jejich vyprávění zasahovala. Až poté budou následovat upřesňující a doplňující otázky. Je téměř jisté, že s každým zpovídaným budu muset provést více než jeden rozhovor, protože mě pravděpodobně při přepisu předchozího rozhovoru napadnou ještě další otázky.

Mým cílem je pořádit rozhovory cca s 6 -7 „dětmi 50. let“. Podle zjištěných údajů pak 3 z nich nějakým způsobem odlišně požádám o bližší spolupráci s jejich potomky a udělám rozhovory i s nimi. Respondenty se pokusím najít jednak metodou „sněhové koule“, a to zejména pomocí příbuzných (babička sama měla uvězněného otce a předpokládám, že nějaké „podobné“ lidi bude znát), jednak Česká televize ve spolupráci se studenty FAMU vytvořila dokumentární cyklus „Děti 50. let“, s jehož pomocí by bylo jistě možné získat kontakty na mnou hledané lidi.

Rozhovory si budu nahrávat na diktafon, k analýze pak použiji až přepisy rozhovorů. Navíc si u každého rozhovoru budu dělat tzv. field notes – poznámky k prostředí, chování zpovídaných, k nonverbální komunikaci (vyjadřování emocí, tón hlasu atd.). Myslím si, že metoda sběru dat je pro tento účel velmi vhodná díky výstižnosti. Na druhou stranu, jako negativní stránku vidím její možnou drobnou neobjektivnost díky zaujetí potomků politických vězňů, kterým tento fakt velmi poznamenal nejen dětství, ale často i celý život. Avšak právě toto zvláštní zaujetí projevující se v rozhovoru, bude také předmětem mého zkoumání.

Na základě těchto rozhovorů se pokusím najít určité vzorce (nebo možná zvláštnosti na základě odlišností uvězněných) znovuvytváření a přetváření identitních vztahů mezi dětmi a rodiči a způsobech jejich sdílení (předávání rodinné historie dalším generacím). Budu se snažit přijít na to, jak je událost používána k určitému vytváření osobní perspektivy zpovídaných – jak ji využívají k utváření svých postojů, svého světa.

Metoda výzkumu tedy bude narativní a biografická analýza. Bude však nutné se zaměřit i na tzv. narativní pravdu. Když někdo vypráví příběh, nemohu k němu přistupovat jako k nahrávce na kameře, jako na záznam toho, co se opravdu odehrálo. Narativní pravda je ošemetná, neboť nikdy nevím, co všechno zpovídaný zatajuje záměrně a co jen opravdu zapomněl a sděluje pouhou lidskou zkušenost. Narativní pravda tak poskytuje aspekt věrohodnosti vyprávění, ale nevztahuje se příliš k fakticitě (jestli se to doopravdy odehrálo tak, jak člověk vypráví...). [přednáška kvalitativní metodologie Narativní analýza; ZS 2012/2013] V mém případě ale tato narativní pravda bude hrát velkou roli, neboť mi de facto odkryje to, co chci zjistit – to, jak se v rodinné historii událost mění a „přibarvuje“.

Získaná data budu poté kódovat – nejprve otevřeně, poté axiálně do různých kategorií. [přednáška kvalitativní metodologie Postup zakotvené teorie; ZS 2012/2013]

Na závěr bych ráda podotkla, že jsem si vědoma, že zainteresovaností vlastní rodiny do problematiky se stávám nepatrně zaujatým výzkumníkem. Svou sebereflexí se však budu snažit minimalizovat zkreslení způsobené subjektivním zaujetím a rodinné samozřejmosti budu pojímat jako nesamozřejmé.

Předběžná struktura práce:

Svou práci rozdělím do několika částí. Je velmi pravděpodobné, že se pak se samotným psaním budou ještě proměňovat, ale předběžně si je představuji asi takto:

- Úvod
- Proměnlivý historický kontext politického věznění v 50. letech a jeho dopady pro rodiny uvězněných
- Stav poznání problematiky týkající se dočasného single parenthood a dopadů věznění rodičů v druhé generaci
- Metoda a postup prací
- Výsledky analýz a jejich diskuze
- Závěr
- Příloha: přepisy rozhovorů

Klíčová slova:

rodina, historie, vězení, 50. léta, vztahy, biografie

Orientační seznam literatury:

- články uveřejněné v
Biograf: Časopis pro kvalitativní výzkum. Praha: Časopis Biograf, o.s. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/index.php>
- BRUNER, Jerome. Life as Narrative. [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: http://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf
- RIESSMAN, Catherine Kohler. Analysis of personal naratives. [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://alumni.media.mit.edu/~brooks/storybiz/riessman.pdf>
- BREITFELDER, Miroslav, VÝCHODSKÁ Helena. *50. léta a videosvědectví dětí politických vězňů: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky*. Vydání první. Praha: Dokumenty, mládež & společnost, o. s, 2009. Dostupné z: http://www.euroskop.cz/gallery/52/15782-metodika_final.pdf
- M. Hájek, M. Havlík, J. Nekvapil: Narativní analýza v sociologickém výzkumu in Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Vol. 48, No. 2 [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf

- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. vydání první. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- Glen H. Elder Jr.
  - The life course as Developmental Theory
  - Families, Social Change and Individual Lives
  - Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course

Zdroje literatury k projektu:

- „Antonín Husník“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/antonin-husnik.html>
- „Děti 50. let. O projektu.“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214725126-deti-50-let/4191-o-projektu/>
- Štráfěldová, Milena. 2011. „Čechoameričanka Jana Švehlová rozšiřuje svůj výzkum dětí politických vězňů z 50. let o děti bývalých komunistických prominentů“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/cechoamericanka-jana-svehlova-rozsiruje-svuj-vyzkum-deti-politickyh-veznu-z-50-let-o-deti-byvalych-komunistickyh-prominentu>
- Švehlová, Jana. 2008. „Dcera nepřítele státu: Psychologické vlivy na děti obětí 50. let“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://blisty.cz/art/39506.html>
- Temporary Single Parenthood: The Case of Prisoners' Families. *Family Relations*. 1986, roč. 35, 1 (January 1986), s. 79-85. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/584286>
- „Poválečný vzestup levice a volební úspěch KSČ“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/povalecny-vzestup-levice.html>
- „Vládní krize a převzetí moci Komunistickou stranou Československa“ [online] [cit.2013-12-1]
Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/vladni-krize-a-prevzeti-moci.html>

- Breitfelder, Miroslav, Východská, Helena. 2009. *50. léta a videosvědectví dětí politických vězňů. Metodologický materiál pro pedagogické pracovníky*. Praha: Dokumenty, mládež & společnost, o. s.
- Hájek, Martin. Kurz Kvalitativní metodologie (přednáška Narativní analýza). FSV UK (U Kříže 8, Praha 5 – Jinonice). ZS 2012/2013.
- Hájek, Martin. Kurz Kvalitativní metodologie (přednáška Postup zakotvené teorie /Grounded theory/). FSV UK (U Kříže 8, Praha 5 – Jinonice). ZS 2012/2013.

Konzultant: Prof. PhDr. Jiří Kabele, Ph.D.

Řešitel: Debora Plecháčková

Obsah

ÚVOD	2
1. SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ	6
1.1 KONTEXTY STUDIA	6
1.1.1 <i>Orální historie vs. kolektivní paměť</i>	6
1.1.2 <i>Historické kontexty</i>	8
1.2 POLITICKÉ UVĚZNĚNÍ JAKO RODOVÉ TRAUMA.....	10
1.3 RODOVÁ PAMĚŤ JAKO NÁVAZNOST RODINNÝCH PAMĚTÍ ZASAZENÝCH DO KOLEKTIVNÍ PAMĚTI..	12
1.3.1 <i>Rodinná vs. rodová paměť</i>	12
1.3.2 <i>Rodinná paměť</i>	12
1.3.3 <i>Rodová paměť a problém generací</i>	14
1.3.4 <i>Autonomie rodové paměti vůči kolektivní</i>	16
1.4 PŘEDÁVÁNÍ RODOVÉ PAMĚTI POMOCÍ PŘÍBĚHŮ	17
1.4.1 <i>Komunikativní paměť</i>	17
1.4.2 <i>Rodinné předávání</i>	18
1.4.3 <i>Význam adolescence v rodovém předávání</i>	19
2. VÝZKUMNÁ ČINNOST.....	20
2.1 VÝZKUMNÁ OTÁZKA.....	20
2.2 DATA A METODY.....	20
2.3 KOMUNIKAČNÍ SITUACE PŘI ROZHOVORECH	22
3. RODOVÁ PAMĚŤ V PŘÍBĚZÍCH – KVALITATIVNÍ ANALÝZA	26
3.1 RODOVÁ PAMĚŤ V PŘÍBĚZÍCH RODINNÉ HISTORIE	26
3.1.1 <i>Metareflexe při vyprávění</i>	26
3.1.2 <i>Opakování konkrétních příběhů</i>	28
3.1.3 <i>Prolínání velké (národní) a malé (rodové) historie</i>	28
3.1.4 <i>Shrnutí</i>	30
3.2 KOMUNIKATIVNÍ PAMĚŤ VE SVĚTLE PŘÍBĚHŮ RODINNÉ HISTORIE	31
3.2.1 <i>Jak se dozvídali</i>	31
3.2.2 <i>Bariéry v předávání rodové historie</i>	33
3.2.3 <i>Shrnutí</i>	34
3.3 RODOVÉ POSTOJE KE SVĚTU JAKO SOUČÁST PŘEDÁVÁNÍ RODINNÝCH PŘÍBĚHŮ	35
3.3.1 <i>Postoj k uvěznění</i>	35
3.3.2 <i>Postoj k politice</i>	36
3.3.3 <i>Postoj k životu</i>	37
ZÁVĚR.....	38
SUMMARY.....	41
POUŽITÁ LITERATURA	44
SEZNAM PŘÍLOH.....	48
PŘÍLOHY.....	49

„Přišli si pro mě, když byla manželka v porodnici. Dostal jsem ještě zprávu, že se mi narodila dcera. Místo toho, abych dostal dovolenku, tak mě zavřeli. Vrátil jsem se po osmi letech a měl jsem holku, která se mě bála, která mě neznala. Bylo to dost krušné.“
[politictivezni.cz]

Úvod

Má práce se zabývá mezigeneračním předáváním rodové historie pomocí vyprávění příběhů. Konkrétně v ní zkoumám, jak se v rodové paměti odrazilo politické uvěznění jednoho člena rodiny v 50. letech v rámci diktatury proletariátu, která byla prosazována po nástupu komunistického režimu v lidově demokratickém Československu. Vedou mě k tomu dvě okolnosti. Jednak se politické věznění objevilo v mém rodu, jednak pamětníci těchto tragických událostí 20. století již postupně vymírají. Jak i Jan Assmann v předmluvě ke knize *Kultura a paměť* trefně poznamenává: „Začíná vymírat generace očitých svědků nejtěžších zločinů a katastrof v análech lidských dějin.“ [Assmann 2001: 15] Zejména při rozhovorech a hledání vhodných respondentů jsem si uvědomila, že moje generace má jako jedna z posledních ještě možnost se o politickém věznění v 50. letech dozvědět od relativně přímých svědků. Již nyní je mnoho politických vězňů z mnou zkoumaného období 50. let velmi stará nebo dokonce po smrti. Mám ale příležitost ještě vyslechnout „nezprostředkovaná“ svědectví od jejich dětí – zejména těch, které přímo zažily rodičovo uvěznění.

Rodovou paměť budu zkoumat metodou dotazování se na rodinnou historii. Zaměřím se na získání poznatků o rodové paměti na základě předávání příběhu o předkovi politickém vězni v rodině uvězněného a v rodině jeho potomka. Tyto dvě nukleární rodiny prožívaly několik klíčových historických událostí 20. století. První rodina (původní, kde byl politický vězeň rodičem) fungovala jako rodina například zhruba v období čtyřicátých až šedesátých let (konec války, komunistický převrat v roce 1948, Pražské jaro 1968)¹, zatímco druhá v letech šedesátých až osmdesátých (Pražské jaro a pád komunistického režimu). Nejen politická situace byla v těchto dvou obdobích naprosto odlišná – možnosti vyprávění, chápání a prožívání rodinné historie se tedy muselo zákonitě lišit. První období bylo charakteristické tvrdostí komunistického režimu, ale zároveň po druhé světové válce jakousi naivní vírou mnoha lidí v to, že komunismus třeba skutečně je tou správnou cestou. Ústřední událostí této doby je

samotný komunistický puč. Druhou rodinu a její vnímání historie muselo nutně zasáhnout tzv. Pražské jaro a následné období normalizace. Zde je však nutno podotknout, že političtí vězni byli zavíráni v různém věku a v různé době, což u některých rodin vedlo k jakémusi generačnímu posunu. Mnoho vězňů zakládalo rodiny až po propuštění, díky čemuž „původní rodina“ s vězněm jako rodičem fungovala třeba až v letech šedesátých až osmdesátých. Ta následující tedy vznikala a žila v převážně demokratickém období od osmdesátých let dále s historickým zlomem v roce 1989 – Sametovou revolucí. V tomto případě se historické kontexty liší dokonce ještě výrazněji. Předpokládám, že tyto zlomy (převrat, Pražské jaro i Sametová revoluce) budou zpovídány významně reflektovány a že i pomocí těchto událostí svou rodovou historii konstruují.

Na začátku práce jsem si určila hypotetické předpoklady, které se v rámci analýzy rozhovorů budu snažit potvrdit. Rozhovory budu provádět vždy se dvěma generacemi potomků politického vězně. Prvním předpokladem je souběh velké historie Československa a malé rodové historie, tedy již zmíněná reflexe velkých historických událostí při tvorbě historie a tradice rodu. Druhým hypotetickým předpokladem je fakt, že primárně je předávání rodové interpretace historie ve vazbě na rodové postoje ke světu, které příběhy mohou, ale nemusejí dotvářet. Jinak řečeno: potomci ani nemusí přesně znát příběh svého předka, ale i tak se postoj k životu a k politickému zřízení v rodině předává. Základní výzkumná otázka se tedy týká toho, jak se sdílení příběhů podílí na rodovém mezigeneračním tradování historie politického věznění jednoho člena rodiny a jak se vypořádává s velkými historickými zlomy.

Celá problematika rodové paměti a historie spadá pod téma kolektivní paměti. S tímto pojmem přišel základní teoretik sociologie paměti Maurice Halbwachs. Rozdělil paměť na individuální a kolektivní, přičemž kolektivní je té individuální nadřazená. Tvrdí, že paměť je společensky podmíněná a její existence mimo společnost není možná – proto kolektivní. [Halbwachs 2009: 91] Podstatná je však nejenom kolektivnost, ale také fakt, že minulost je zpracovávána s ohledem na její účinky v přítomnosti – zahrnuje proto vzpomínání i zapomínání. Minulost podporuje naši přítomnost, pozici, ze které vyprávíme. „Vzpomínka je do velké míry rekonstrukcí minulosti, při níž si pomáháme údaji vypůjčenými z přítomnosti a která je předpřipravena jinými rekonstrukcemi z minulých období, z nichž vychází již proměněný obraz minulosti.“ [tamtéž: 113]

---

¹ Jako období fungování jedné nukleární rodiny беру přibližně dvacet let, což je podle mého názoru průměrná doba od zplodění dítěte po jeho odchod od rodičů.

Marie-Claire Lavabre pak kolektivní paměti dává význam konceptu, ve kterém na sebe vzájemně působí „různé typy diskurzů a jejich různé roviny“. [Meyer 2009: 38] Kolektivní paměť jako celek je tedy charakteristická i určitou pluralitou. Kolektivy jsou totiž naprosto různé, zároveň se však navzájem prolínají. Na politické věznění jsou tedy de facto dvoje různé kolektivní vzpomínky. Jednak ty, které se předávají v rámci celé společnosti, o kterých se učíme v dějepisu, točí se o nich dokumenty a píšou knihy, ale také ty, které jsou duchovním vlastnictvím konkrétní rodiny s vlastní zkušeností s politickým vězením. Tzv. velká historie (tedy kolektivní paměť společnosti, národa apod.) se pak může například se změnou režimu určitým způsobem proměňovat, v rodinné paměti jsou ale vzpomínky na politické situaci spíše nezávislé.

Politické věznění je vlastně jakýmsi rodovým traumatem, o kterém se hodí mluvit, nebo se tabuizuje. „Jsou to právě nejvlastnější příběhy rodin, ty tradované i ty nikdy nevyslovené, skrze které jsou přenášena traumatická zranění minulosti.“ [Tóthová 2004: 126] Rodiny se tedy s minulostí vyrovnávají různě.

Můj základní přístup ke studiu výpovědí potomků politických vězňů navazuje na výzkumy paměti. Já se však koncentruji na vlastní vyprávění, zajímá mě samotná komunikace a předávání historie. Při studiu kolektivní paměti se tedy budu zajímat především o paměť komunikativní. Kolektivní paměť na paměť mimetickou, paměť věcí, paměť komunikativní a kulturní rozdělil v návaznosti na Halbwachse Jan Assmann. Komplementárním přístupem k mému záměru by pak mohlo být studium různých archivů, dobových dokumentů a dalších případných pramenů.

K tématu jsem se dostala především díky své babičce, která je tzv. „dítětem 50. let“ – tedy dcerou politického vězně. Můj pradědeček byl v 50. letech uvězněn za protikomunistickou činnost. Při hovorech s babičkou na něj poměrně často přišla řeč. Uvědomila jsem si ale, že o tom, proč byl vězněn, vlastně nic nevím. Babička vždy mluvila o tom, jak těžká doba to byla, jak to její maminka měla s dvěma dětmi sama složité. Párkrát se dostala i k době, kdy se babiččin tatínek vrátil – zvykat si po 15 letech na de facto nového člena domácnosti, bylo velmi složité. Původně jsem se ve své práci chtěla zaměřit právě na změnu vztahu mezi dítětem a vězněným rodičem po jeho návratu. Nakonec jsem však téma politických vězňů pojala obecněji, a to v kontextu orální historie a rodinné (později rodové) paměti.

K mojí pozici jako výzkumníka bych ráda podotkla, že jsem si vědoma, že zainteresovaností vlastní rodiny do problematiky se stávám tzv. insiderem. Svou sebereflexí se však budu snažit minimalizovat zkreslení způsobené subjektivním

zaujetím. Jak píše Bourdieu: „Není třeba volit mezi zúčastněným pozorováním (...) a objektivismem „pohledu z dálky“, kterým si pozorovatel udržuje odstup jak sám od sebe, tak i od objektu svého zájmu.“ [Bourdieu 2003: §4]

Bakalářská práce se skládá z 5 částí. V Úvodu jsem se pokusila nastínit problematiku mé práce. Další částí je Současný stav poznání, ve kterém jsou rozpracovány základní poznatky týkající se rodové paměti, kolektivní paměti, tradování rodinných traumat atd. Následuje část věnující se metodologii výzkumné činnosti a poté samotná analýza rozhovorů. Poslední je pak kapitola Závěr. Jako příloha jsou připojeny shrnutí příběhů, pomocná struktura k rozhovorům a seznam kódů. Přepisy rozhovorů jsou na vyžádání také k dispozici, vzhledem jejich rozsáhlosti a ke krátkému shrnutí příběhů jednotlivých rodin jsem však nepovažovala za nutné je k samotné práci automaticky přikládat.

1. Současný stav poznání

Kapitol Současný stav poznání podrobně rozepisuje kontexty studia. Dále se věnuje problematice politického uvěznění jako rodovému traumatu, rodové paměti v kontextu základních pojmů kolektivní paměti a samotnému předávání rodové paměti pomocí příběhů.

1.1 Kontexty studia

V mé práci se prolíná několik kontextů, které musím zohlednit. Jde jednak o kontexty studia jako takového a jednak o historické kontexty.

Studie, kterou předkládám, je součástí rozsáhlejší badatelské činnosti, která využívá výpovědi svědků. Toto zkoumání je zastřešeno pojmem orální historie. Orální historii využívá široké spektrum humanitních disciplín. Ze sociologického hlediska pak má práce tematizuje problém kolektivní paměti.

Dále je pro mne důležitý kontext historický – a to hned ze dvou důvodů. Za prvé se historický kontext významně podílí na vzniku generací a promítá se do rodinných (a tím zprostředkovaně i do rodových) kolektivních pamětí. Druhým důvodem, proč je historie pro mou práci důležitá, je fakt, že česká společnost prodělala dva významné přerody, které podstatnou měrou přispěly k reformulaci rodinných historií. Jde o komunistický převrat a po čtyřiceti letech pak Sametovou revoluci.

1.1.1 Orální historie vs. kolektivní paměť

Historii obecně lze zkoumat mnoha způsoby. Jedním, zvláště v poslední době velmi oblíbeným, je bádání skrze svědectví a vyprávění. K „explozi sociálněvědných prací o paměti“ došlo v osmdesátých letech [Lavabre 2005:§5] Mluvíme o tzv. orální historii. Jejím jádrem je „paměť, ve které může být konzervován význam a ze které je možné také význam extrahovat.“ [Vaněk 2011: 9] Jde o kvalitativní metodu, jejímž „cílem je uskutečnit rozhovor, který rozšiřuje naše poznání o určitém historickém období či události, o subjektivním prožitku, aktivitě a postojích toho, kdo rozhovor poskytuje.“ [Pinerová 2009: 9] Nejde tedy ani tak o samotná fakta, jako o subjektivitu, pocity, vzpomínky. „Laicky řečeno, orální historie je obraz lidské minulosti popsany vlastními slovy.“ [tamtéž] Rozhovor je pak jak vlastní proces, tak i výsledek procesu. [Vaněk 2004: 81] Výsledek procesu ale také můžeme nazvat životní příběh. Ricoeur pak, zjednodušeně řečeno, tvrdí, že životní příběh je významotvorným narativním

řádem a „primárním prostředkem, jenž uspořádává a modeluje zkušenost subjektu do souvislého obrazu, na němž se pak může zakládat osobní identita.“ [Hamar 2008: 45] Historie a naše minulost tedy utváří kontext našeho současného vnímání a chování.

Orální historie je hojně využívána ve všech možných společenských a humanitních oborech – jmenujme například psychologii, historii, politologii atd. Jde o „terén poměrně liberální a otevřený různým vlivům.“ [Vaněk 2011: 11] Zajímavý je Vaňkův postřeh, že orální historie je „příznačná svým demokratizujícím pojetím dějin“, kdy se „snaží ‚dát slovo‘ opomíjeným (...) vrstvám společnosti.“ [tamtéž: 14] Více se zaměřuje na mikrohistorii (tedy tzv. malé dějiny). [tamtéž] Vedle orální historie, která se využívá při studiu dějin, pak sociologové mají svůj vlastní proud, kterým je studium kolektivní paměti. Nejde tedy o čistou historii, ale o vyprávění dějin a vzpomínání na ně.

Obecně se tedy výzkumy využívající vyprávění dělí na jakési dva hlavní proudy – na ty, které se zabývají historií a pomáhají jim v tom výpovědi a na ty, které prostřednictvím vyprávění o historii studují kolektivní, potažmo rodinnou paměť. K druhému „proudu“, sociologickému zkoumání paměti, můžeme zařadit například výzkum o předávání rodinné paměti v rodinách, kde byl předek nacistou, který provedl Harald Welzer spolu se Sabine Mollerovou a Karoline Tschiggnallovou (Můj děda nebyl nácek). Dále pak také Eleonoru Hamar a její výzkum o druhogeneračním utváření židovské identity nazvaný *Vyprávěná židovství*, či výzkum Heleny Epstein o přenosu traumatu a utrpení z generace přeživších holocaustu na jejich potomky (*Děti holocaustu*).

Pro mne velmi důležitý je právě výzkum Welzera a spol. Již v úvodu jsem zmiňovala problém nezávislosti rodové paměti na změnách v rámci velké historie. Nacisté a jejich potomci jsou v tomto ohledu naprostým opakem problematiky politického věznění. V případě politických vězňů můžeme mluvit o tom, že za komunismu (tedy „starého režimu“) šlo o absolutně zatracovanou skupinu lidí. Byli to nepřátelé režimu, lidé se s nimi i jejich příbuznými často báli stýkat, byli na okraji společnosti. S listopadovým převratem v roce 1989 (a příchodem „nového režimu“) však došlo téměř až k legendarizaci a heroizaci těchto „bojovníků proti režimu“, ačkoliv třeba často byli uvězněni náhodou ve vykonstruovaném procesu a proti komunismu se bojovat vlastně ani nesnažili. Naopak podíváme-li se na situaci nacistů za Hitlerovského Německa („starý režim“), ti byli často považováni za hrdiny, elitu národa, která se ho snaží očistit. S koncem války a přeorientováním celého světa politicky „doleva“ („nový režim“) se z nich v očích společnosti stali de facto zrůdy. Doteď však mluvím o

kolektivní paměti ve smyslu Velké historie. Ve smyslu historie rodové k tak výrazné změně statusu pravděpodobně nedocházelo – ba naopak, v případě nacistů dokonce Welzer, Mollerová a Tschuggnallová mluví o tzv. „kumulativní heroizaci“ kdy se z účastníků či svědků aktivit nacistického režimu stávají v představách jejich potomků aktivní odpůrci. [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 57] Tato kumulativní heroizace v případě nacismu je právě důsledkem toho, že vzpomínky vstupují „do spojení s novějšími diskurzy o holocaustu.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 161]

1.1.2 Historické kontexty

V této části nastíním důležité historické kontexty, které v předávání rodové historie týkající se politických vězňů hrají důležitou roli. Nejprve krátce vymezím vůbec pojem komunismus. Poté se zaměřím na tři, pro mě zásadní, historická období – na 50. léta, na Pražské jaro a normalizaci a na Sametovou revoluci. Tato tři období totiž hrála významnou roli v rodinném i rodovém předávání. V 50. letech, po nástupu totalitního režimu, docházelo k politickým procesům. Před Pražským jarem byl náznak lehkého uvolnění politické situace, po kterém však následovalo opět přitvrzení během období normalizace. Sametová revoluce potom znamenala konec komunistického diktátu a začátek demokracie.

Termín komunismus je používán v několika různých významech. Jednak označuje „utopickou vizi budoucí společnosti tak, jak ji předpověděli Marx a Engels. Za druhé označuje ideje a politiku komunistických stran údajně inspirovanou marxistickými principy, která ovšem vznikla mnoho let po Marxově smrti. Za třetí, používá se k pojmenování režimů, které zřídily komunistické strany po příchodu k moci, například v Sovětském svazu, ve východní Evropě, v Číně, na Kubě atd.“ [Heywood 1994: 112] Hlavním znakem komunismu (ve smyslu totalitního režimu) je „neúměrný a abnormní tlak na jedince, skupiny a společnost ve snaze vybudovat a udržet moc.(...) Hlavní zásadou je budování moci, strach, dále nejružnější formy tyranie či jiná snaha vyvolat osobní loajalitu, poslušnost, případně i předstíranou nebo skutečnou servilnost“ [Kabát 2011: 11].

„Třídní“ zákony, které měly poskytovat politickým procesům alespoň zdání legálnosti, byly vydány převážně v letech 1948 – 1950.“ [Breitfelder, Východská 2009: 12] Hned v úvodu byl vydán zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb., podle kterého se vynášela většina politicky odůvodněných rozsudků. „Pro

údajné politické delikty bylo v letech 1948 – 1953 odsouzeno přes sto tisíc lidí, z toho přes čtyřicet tisíc k trestům delším deseti let. K trestu smrti bylo od října 1948 do ledna 1953 odsouzeno 232 osob, popraveno 178. (...) K tomu je ovšem třeba připočítat i desítky tisíc odsouzených pro údajné hospodářské delikty, zásobovací přestupky, třídní původ rodičů, pro víru či přátelství a příbuzenský vztah s exulanty.“ [tamtéž: 14]

„Pro demokratický režim slouží vězení jako nástroj trestu a izolace nebezpečného zločince.“ [Pinerová 2009: 12] Komunistická strana Československa ale využívala vězeňství „pro represivní účely a pro stabilizaci své diktatury.“ [tamtéž: 13]. Mezi základní charakteristiky politického vězeňství pak patřilo „hrubé porušování presumpce nevinu u obviněných ve výkonu vazby; využívání práce vězňů jako levné a početné pracovní síly pro splnění hospodářského plánu centrálně plánované ekonomiky; využívání v klasifikaci a diferenciaci odsouzených třídního hlediska, podle kterého vězni stáli na nejnižším stupínku a měli nejmenší práva; uplatňování militantních a agenturně operativních prvků k zajišťování kázně vězňů; využívání výchovně vzdělávacích prostředků k politické indoktrinaci a diskriminaci vězňů; absence práv vězňů a přehlížení jejich právní ochrany.“ [tamtéž] Docházelo k ponižování, fyzickému i psychickému násilí, vyhrožování a zastrahování. Po únoru 1948 se pak rozvinuly trestanecké pracovní tábory – zejména v oblastech s ložisky uranu. Zde byly podmínky jedny z nejhorších v československém vězení – vysoké pracovní normy, škodlivé radioaktivní prostředí... „Avšak ani ve věznicích nebyl pobyt nijak příjemnější a jednodušší.“ [tamtéž: 24]. Je však důležité sdělit, že „prvky pokřiveného vězeňství a vězení se objevují již po druhé světové válce. (...) KSČ jenom podporovala nové deformační prvky a po únoru 1948 je dále rozvinula.“ [tamtéž: 28-29]

„Ve druhé polovině 50. let a na počátku 60. let se poměrně dařilo udržet zdání stabilizované situace v oblasti národního hospodářství. KSČ se postupně podařilo vyřešit sociální problémy z minulosti. Rostla životní úroveň většiny obyvatel, dospívala generace, jež považovala lidově demokratický stát v čele s komunistickou stranou za něco daného. Ale i samotná KSČ se poučila z minulosti a neopakovala chyby z počátečního období svého vládnutí.“ [Bursík 2006: 74]. V roce 1960 také byla přijata nová ústava, která deklarovala vedoucí roli KSČ a měnila název republiky z Československé na Československou socialistickou. Navíc byla prezidentem Novotným u příležitosti výročí patnácti let od osvobození Československa vyhlášena rozsáhlá amnestie. Ta byla jakousi reakcí na proces destalinizace a „konzervativní komunistické hnutí se tak pokusilo o odstranění svých hříchů minulosti tichou cestou.“

[tamtéž: 76] Vězni však byli „pouze“ propuštěni na svobodu, nedostalo se jim žádné rehabilitace a stále si s sebou nesli jakési stigma. [tamtéž: 74-76]

V šedesátých letech začalo uvnitř komunistické strany pučet jakési reformní hnutí, které v Československu dosáhlo vrcholu v roce 1968. „Nabízelo socialismus s lidskou tváří.“ [Kabele a Hájek 2008: 46] Během šedesátých let tedy docházelo k jakémusi uvolňování a zmírňování situace. V srpnu 1968 se však výrazně změnil „poměr sil mezi reformním hnutím a jeho odpůrci v Československu i mimo něj.“ [Bárta a Kural 1993: 5] Následovala federalizace, období normalizace a zakonzervování režimu, pro který ale vize komunismu již nic neznamenal. [Kabele a Hájek 2008: 46-47] Během tohoto období politický režim opět přitvrdil.

V listopadu 1989 pak proběhla Sametová revoluce, která za komunistickým režimem v Československu udělala definitivní tečku. 29. listopadu Federální shromáždění odhlasovalo změnu ústavy. Díky ní se zrušila vedoucí úloha komunistické strany a režim skončil. Mnoho lidí v té době sdílelo mínění, že „listopad je pokračováním nebo znovuoživením Pražského jara a tudíž také především odvetou za srpen a normalizaci.“ [Tůma 2011: 25] Tento názor byl však rychle překonán na základě odlišnosti vývoje událostí v obou situacích, neboť Pražské jaro bylo ve finále de facto snahou komunismus vylepšit. V roce 1989 se ho však většina chtěla skutečně zbavit. Přesto má vývoj v roce 1968 a 1989 mnoho podobností a společných styčných bodů. [tamtéž: 25-26] Důležité však je, že díky nabyté svobodě se mnoho událostí a činů dostalo na povrch a mohlo se o nich začít relativně otevřeně a bez rizika mluvit.

1.2 Politické uvěznění jako rodové trauma

Politické uvěznění bezpochyby zanechá v rodině i rodu významnou stopu, de facto trauma. Různé rodiny se s ním pak vyrovnávají různě. Někde se v rodině o zkušenosti otevřeně mluví, někde je téma tabuizováno. K tabuizaci pak dochází kvůli mnoha možným bariérám.

Separací rodinných příslušníků se rodinná paměť musí vypořádávat s velmi odlišnými traumatickými životními zkušenostmi vězněného a ostatních členů rodiny. Návrat vězně mezi své blízké pak není vůbec jednoduchý. S příbuzenstvem si na sebe během odloučení navzájem odvykli. Navíc ale můžeme obrazně mluvit o dvojí paměti jedné rodiny, kdy nějaké vzpomínky na určité období má vězeň a jiné zbytek rodiny. Tyto dvě paměti se velmi těžko spojují. Existují určité bariéry, které sdílení zkušeností navzájem brání.

Rodiče mohou mít strach dítěti své zážitky vyprávět. Mohou se bát, že to naruší jejich vztah, jak se na ně bude dítě dívat, snaží se zachovat si svou identitu dobrého rodiče. Zároveň mohou své zkušenosti tajit i ze strachu z režimu a možných represí. Dokud jsou děti malé, mohlo by se stát, že se prořeknou v situaci, kdy se to nehodí.

Zkušenosti vězněného jsou navíc často nesdělitelné a do jeho vzpomínek se dokáže vžít jen určitý okruh zasvěcených, kteří prožili stejnou zkušenost. K tomuto dochází například i v kontextu holocaustu. „Mnozí – třebaže ne všichni – židovští potomci těch, kteří přežili holocaust, vzpomínají na imperativní absenci tématu holocaustu v rodinném prostředí během svého dospívání.“ [Marada 2007b: 86]. Přeživší měli několik důvodů se tématu holocaustu vyhýbat. Jednak měli pocit, že nikdo, kdo to nezažil, nemůže (a tedy často ani nechce) pochopit traumatickou zkušenost, kterou si prožili. Druhým důvodem býval i pocit dluhu nebo viny – že oni mohou žít, zatímco ostatní během pogromů zemřeli. [tamtéž: 87]. Až s „etnickým sebe-uvědomováním ‚druhé generace‘“ vykazalo trauma holocaustu „mezigenerační přenositelnost skrze vzpomínkové akty kolektivního osudu.“ [tamtéž]

Marada také popisuje paradoxní povahu kulturního/kolektivního traumatu. „Přenáší a reprodukuje se mezigeneračně skrze narativní nepřenositelnost generační zkušenosti. Traumatizující není samotná minulá zkušenost, nýbrž situace, v níž je tato zkušenost dramatinována v aktech kolektivního vzpomínání, které ale zároveň klade meze její sdělitelnosti mezi generacemi.“ [tamtéž: 94].

Rodová paměť tedy není automatická a jejímu předávání může bránit mnoho překážek. Záleží pak na jednotlivcích i rodinných vztazích a zvyklostech, jak se příběhy dále předávají, dotváří a interpretují.

1.3 Rodová paměť jako návaznost rodinných pamětí zasazených do kolektivní paměti

Tato podkapitola se zabývá rozdílem mezi rodinnou a rodovou pamětí, osvětluje pojem rodinné paměti a zaměřuje se na problém generací a autonomii rodové paměti vůči paměti kolektivní.

1.3.1 Rodinná vs. rodová paměť

V literatuře je pojem rodinná paměť poměrně běžně se vyskytující. Rodinná a rodová paměť se v mnoha případech prolínají. V mé práci jsem se však rozhodla využít pojmu „rodová paměť“, abych odlišila rodinné paměti zakládané dvougeneračním sdílením příběhů a postojů od sdílení tří a vícegeneračního. Podle mého názoru je tento pojem mnohem výstižnější. Zachycuje totiž kontinuitu, návaznost a prolínání se pamětí několika genealogicky posloupných nukleárních rodin.

Při vyhledávání pojmu „rodová paměť“ jsem narazila na experiment Kerryho Resslera a Briana Diase, který dokazoval jakousi „dědičnost dat“, tedy zakódovanost nabytých zkušeností do genetické výbavy a jejich předávání na další generace. [Rozeňal 2013] Dále jsem rodovou paměť našla ve smyslu zkoumání starých českých rodů. Bohužel nikde se pojem nevyskytl ve významu, který mu přikládám já, tedy mezigenerační předávání příběhů v rámci několika rodin jednoho rodu.

1.3.2 Rodinná paměť

Protože je rodinná paměť téměř synonymem k mému pojetí rodové paměti, avšak v literatuře více používaným, rozhodla jsem se ji v této kapitole nastínit.

Obecně jde o pojem, jehož význam každý podvědomě vytuší, avšak není jednoduché ho explicitně definovat. Barbora Spalová zkoumala rodinnou paměť v pohraničí a na základě rozhovorů pak rozlišuje tři typy představ o tom, co by rodinná paměť (termín, který v rozhovorech přímo používala) mohla znamenat. Rozdíl je v důrazu na obsah, média nebo na závazky. Pokud je definována obsahem, snaží se lidé vzpomenout na co nejvíce fakt. Při definici médiem autorka mj. parafrázuje Angelu Kepplerovou: „Rodina či jiné vzpomínkové společenství je tím stabilnější, čím propracovanější systém odkazování na vlastní zdroje a citací vlastních zdrojů používá.“ [Spalová 2013: 8] Třetí typ by se pak dal charakterizovat jako „formulování závazků, které mluvčím ‚rodinná paměť‘ přináší.“ [tamtéž] Zajímavá je Spalové domněnka, že

„v rodinné paměti funguje jistá specifická iluze, která nám vzpomínky členů rodiny činí bližšími než vzpomínky ‚cizích‘ lidí.“ [tamtéž: 11] Dále v článku představuje výrazné typy zájmů, proč rodinnou paměť vytvářet. Jedním z nich je „přehodnocování minulosti: pohled do minulosti vytváří řád“ [tamtéž: 13], kdy si každý svůj příběh vytváří a upravuje podle potřeb své doby. Druhým typem jsou pak „Spory a nápravy: boje o spravedlnost“ [tamtéž: 17], kdy autorka jako časté popisuje plamenné obhajoby socialismu a boj proti kapitalismu u prarodičů, u jejich potomků pak ale pozoruje snahu nebýt s touto obhajobou spojován. Dalším zájmem je pak „Rodinné poučení z historie: jak zpracovat nejednoznačnosti“ [tamtéž: 20], kde se vypravěč snaží své současné vnímání přizpůsobit tomu, aby „nejednoznačnosti z minulosti mohl nechat tak, jak jsou, a zároveň z nich vytěžil jisté ‚poučení‘.“ [tamtéž] V tomto kontextu rodinná paměť funguje jako jakási „platforma pro alternativy k dominujícím diskurzům“ [tamtéž: 22], je však velmi opatrná a navíc i velmi slabá. Posledním typem důvodu, proč se rodinná paměť předává je „Minulost jako praktická znalost: předávání lokálního ‚know-how‘.“ [tamtéž: 23] V rodinách ctících tento důvod nejde ani tak o ideologii nebo diskurz společnosti, jako o znalosti použitelné pro praktický život. [Spalová 2013: 5-23]

„‘Rodinná paměť‘ nepředstavuje jasně vymezený a přímo adresovatelný soupis událostí, nýbrž se skládá z komunikativního zpřítomnění epizod, které stojí ve vztahu k rodinným příslušníkům a o nichž tito společně mluví.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 17] Navíc „nespočívá v celistvosti prvků jejich příběhů, nýbrž v jednotě a opakování praxe vzpomínání.“ [tamtéž: 19]

Původní koncepce rodinné paměti však byla vyvinuta právě Mauricem Halbwachsem, neboť „jako každá skupina má i rodina ‚kolektivní paměť‘.“ [Halbwachs in Welzer, Mollerová a Tschuggnallová. 2010: 20] Společná rodinná paměť se však musí posilovat a udržovat, aby zůstala živou a aby se vzpomínky daly rekonstruovat. „Kontinuálního sdílení informací lze dosáhnout jen tehdy, jsme-li dlouhodobě součástí stejného společenství. Jen tak můžeme pochopit, že vzpomínka může být v jednu chvíli zároveň rozpoznána a rekonstruována.“ [Halbwachs 2010: 61] Pokud však členové skupiny (rodiny) nejsou delší dobu v kontaktu, mizí širší kolektivní paměť, která v jednom okamžiku zahrnovala paměť všech. A oni zapomínají. [tamtéž]

1.3.3 Rodová paměť a problém generací

Jelikož celý můj výzkum je designován ve smyslu trojgeneračního předávání, jsou pro mne generace velmi zásadním a (jak se později ukáže) zároveň velmi komplikovaným, pojmem, který si zaslouží vlastní kapitolu a vysvětlení.

Generace se „v Čechách výrazně rozlišují patrně proto, že změněná atmosféra doby vždy pronikavě poznamenala ty, kdo do ní vstupovali. Stačil malý rozdíl v datu (...) a lidé se narodili do jiné generace.“ [Vašíček 2008: 29] A naopak – někdy se díky „stabilitě“ dějin mnoho ročníků sdružilo do jedné generace. [tamtéž]

Vašíček generace rozdělil a popsal s cílem stanovit jakousi „orientační mapu české disidentské obce.“ [tamtéž] Je zbytečné zde vypisovat celý jejich výčet, některé z nich ale odpovídají generacím, kterých se můj výzkum týká. Jde jednak o tzv. „Generaci vítězů a poražených,“ která byla poznamenána rokem 1948. To jsou pro mne političtí vězňi, kterým rok 48 změnil život. Na druhou stranu jsou zde i „vítězové“, tedy ti, kterým únorový převrat pomohl. Děti politických vězňů pak spadají do „Generace narozené okolo roku 1936“, která byla podle Vašíčka pouhým „svědkem padesátých let, nikoli jejich účastníkem nebo obětí.“ [tamtéž] Poslední mnou zpovídaná generace je generace vnuků, tedy „Generace postosmašedesátá, „posrpnová“, kterou nejvíce poznamenala tzv. normalizace. Značná část mládeže tvoří tzv. underground a vůči režimu je nepřátelská. [tamtéž: 29-30] Nutno ale dodat, že toto vymezení není úplně přesné a generace se velmi prolínají. Mnou vypsane generace odpovídají například našemu rodinnému příběhu. Setkala jsem se ale i s rodinami, kde byl příběh řekněme o generaci posunut - většinou proto, že uvězněný byl v době procesu mladý a rodinu si pořizoval až po svém propuštění. To způsobilo, že generace vnuků těchto politických vězňů věkově odpovídá mojí skupině, ačkoliv já už jsem pravnučka. Vašíček by tuto věkovou kohortu popsal jako „Generaci právě se tvořící.“ [tamtéž: 30]

Tento posun mne proto vedl k podrobnějšímu prozkoumání problematiky generací. Sociologii generací se věnoval například Karl Mannheim, dále dvojice Jacqueline Scottová a Howard Schuman [Schuman, Scott 1989], v českém prostředí pak třeba Radim Marada [Marada 2007a, b]. S jejich pomocí tedy vysvětlím generační věkový posun, který může v případech potomků politických vězňů nastávat.

„Generace jsou totiž nejen produktem dějin, nýbrž také samy poskytují perspektivu, se kterou dějiny chápeme, interpretujeme, a tedy tvarujeme.“ [Marada 2007a] Generace mají tedy jakýsi dvojitý význam – jednak můžeme o generaci mluvit ve

smyslu věkové kohorty, ale především jde o skupinu lidí, která v dané době prožila nějakou významnou společenskou událost nebo změnu. „Společný osud produkuje pocit generační sounáležitosti (...).“ [tamtéž]

Marada mluví o generační identitě, která „dodává váhu a smysl periodizaci moderních dějin.“ [Marada 2007a] Zároveň je však toto generační vědomí pro nás nesmírně důležité v současnosti, neboť nám ukazuje historické souvislosti světa, ve kterém sami žijeme a ve kterém se potřebujeme orientovat. [tamtéž]

Karl Mannheim navíc přišel s myšlenkou, že pro nás nejdůležitější vzpomínky jsou na ty události nebo sociální změny, které se udály během našeho dospívání či rané dospělosti. Na tuto myšlenku pak navázali Jacqueline Scottová a Howard Schuman [Schuman, Scott 1989], kteří prováděli výzkum mezi dospělými Američany a sledovali souvislost generací a vzpomínek na významné národní nebo světové události, které se staly během uplynulých padesáti let. Vymezili tři typy okolností, které vedou k tomu, že se určité období stává důležitým pro tvorbu generace („generation effect“). Nejdůležitější je fakt, že lidé nevzpomínají na události, které se staly před jejich narozením, před jejich životním příběhem. Podobný bod zmiňuje i Halbwachs při rozlišování mezi autobiografickou a historickou pamětí. Dále dvojice popsala fakt, že děti mají až do školního věku pouze povrchní povědomí o politickém světě – a to díky rodině a mezilidským vztahům. Povědomí o větších politických a sociálních událostech a změnách přichází až s dospíváním. Posledním typem okolností pak je to, že většina lidí si sama od sebe nevzpomíná na zásadní události, které se staly po jejich rané dospělosti. [Schuman, Scott 1989: 360-361].

Velmi zajímavá je Mannheimova analogie povahy generačního společenství a sociální třídy. „Stejně jako generace, ani sociální třídy nejsou striktně ohraničenými skupinami, u nichž lze jednoznačně říct, kdo do nich ještě náleží a kdo už nikoli - třebaže určitá generace i třída jsou definovány a reprezentovány svými typickými představiteli. Generační - podobně jako třídní - hranice jsou rozostřené a pohyblivé. K určité třídě či generaci náležíme do větší či menší míry, v něčem ano, v něčem zase nikoli - podle toho, jak se svými charakteristikami blížíme definičním znakům (tj. obrazu onoho typického představitele) určité generace nebo třídy.“ [Marada 2007a] Těmito vlastnostmi, které nás přiřazují k určité generaci, jsou pak jednak jakési základní vlastnosti (v případě generace věk) a jednak jsou to sklony ke „generačně specifickému chování a myšlení.“ [tamtéž] Tato dvojakost pak ukazuje na zmíněný dvojí způsob existence generací – „biologicky (tj. rokem narození) podmíněnou nevyhnutelnost“ a

„generačně specifický pohled na svět, jenž si ale příslušníci určité věkové skupiny (kohorty) osvojují do různé míry a do různé míry jej projevují ve svém jednání.“ [tamtéž] Marada tak naráží přesně na můj problém v rozdělení generací, když tvrdí, že „z této dvojí úrovně generační existence plyne jistý paradox: ne každý patří do ‚své‘ generace stejným způsobem a ve stejném měřítku.“ [tamtéž]

S generacemi pak souvisí i fakt, který popsala Margaret Meadová, a to, že ovlivňování kultury je zejména v tradičních společnostech závislé na přítomnosti 3 generací. Obecně dělí kulturu na postfigurativní, ve které se děti učí a jsou ovlivňovány právě svými předky, kofigurativní, kde dochází k ovlivňování vrstevníky, a postfigurativní, kdy děti učí a ovlivňují rodiče. Postupně se vztahují k minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Pro mou práci nejvýznamnější je právě teorie o 3 generacích. Meadová popisuje, že postfigurativní kultura závisí na dospělých, kteří jsou schopni vidět rodiče, kteří je vychovali, a zároveň stejným způsobem vychovávat své děti. Tím se udržuje kontinuita kultury. [Mead 1972] S teorií Margaret Meadové by se dal propojit i fakt, že já (jako čtvrtá generace) toho o svém pradědovi příliš nevím a většinu se dozvídám až v souvislosti s touto prací.

1.3.4 Autonomie rodové paměti vůči kolektivní

Kolektivní paměť je pamětí pro současnost. Oficiální verze a interpretace určitých událostí se tedy více či méně přizpůsobují současnému trendu vidění světa, politické situaci atp.

Již v úvodu a při popisu důležitosti výzkumu Welzera a spol. jsem se zmínila o určité nezávislosti rodové paměti na kolektivní paměti společnosti. Rodina se totiž snaží si udržet svoji tvář, svoji identitu. Snaží se držet pospolu a udržovat a aktualizovat pouze „dobré dějiny“ své rodiny. U nacismu „máme co dočinění s fenoménem, kdy minulost, která je ve vzpomínkách veřejnosti vnímána jako zločinecká, musí být uvedena do souladu s rodinnou pamětí.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 21]

Identita je v našem životě zásadní. „Bez možností identifikace bychom spolu nebyli schopni smysluplně a souvisle komunikovat, chybělo by nám ono životně důležité povědomí o tom, kdo je kdo a co je co. Bez identity by lidský svět, tak jak jej známe, zkrátka neexistoval.“ [Jenkins in Čapková 2013: 13]² Potřebujeme se umět nějak zařadit, k někomu patřit. Navíc na minulost se vždy díváme ze současnosti a

minulost naší současnou identitu a bytí ovlivňuje. Utváří naše společenské rámce, kontext, podle kterého se v přítomnosti orientujeme a rozhodujeme.

Svoji identitu ale mají i kolektivy, tedy i rodiny a rody. Tzv. rodinná identita se u dětí utváří ve věku kolem dvou let, kdy si začínají uvědomovat, jak jsou pro koho důležité. [Matějček 1999] Rodinnou paměť je potřeba chápat jako „fiktivní jednotu, k níž se jednotliví členové vztahují se svými individuálními verzemi historie, kterou považují za společnou pro daný kolektiv.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 155] Tato fiktivní jednotu pak udržuje „koherenci a identitu vzpomínkového společenství mimo jiné tím, že se vyprávějí pořád stejné historky právě proto, že jsou každému jednotlivci už známé a jako takové jsou stálou pojistkou, že člověk svou historii sdílí s dalšími členy skupiny zvané ‚My‘, do níž patří.“ [tamtéž]

Rodovou identitou v mém případě myslím fakt, že zatímco národní nebo společenská kolektivní paměť („velká“) se vlivem politických přerodů může přepólovat, podobně výrazné přepólování patrně nelze očekávat u paměti rodové. Je totiž pravděpodobné, že jednotliví členové rodiny budou mít tendenci obhajovat nebo vyzdvihovat určité vzpomínky a události, aby zachovali rodovou identitu jako kontinuitu.

1.4 Předávání rodové paměti pomocí příběhů

Studie se nezabývá rodovou pamětí v celém rozsahu. Soustřeďuje se na mezigenerační předávání rodové historie pomocí vyprávění příběhů, tj. na Assmannovu komunikativní paměť. Tato část práce tedy rozpracovává právě komunikativní paměť, zabývá se rodinným předáváním a významem adolescence v něm.

1.4.1 Komunikativní paměť

Assmann v návaznosti na Halbwachse dělí kolektivní paměť vedle na pro mé téma méně důležité paměti mimetické a paměti věcí, na paměť komunikativní a kulturní.

„Obě formy kolektivní paměti podle něj tvoří v první řadě orientační rámec, z něhož vycházejí jednotlivé individuální paměti.“ [Novotný 2007: §10] Na základě kolektivních orientačních systémů se vytvářejí kvalitativní specifika individuální paměti, která vychází z rámce komunikativní a kulturní paměti. „Každý ukládáme během života vlastní historické zkušenosti (komunikativní paměť), kromě toho ale

---

² překlad Čapkové

zohledňujeme také jiné zdroje informací jako např. knihy, muzea atd. (kulturní paměť) a vzájemně je spojujeme do subjektivní sítě vztahů.“ [Novotný 2007]

Pro mou práci je velmi důležitým pojmem právě komunikativní paměť, neboť se soustředím na vlastní ústní předávání rodinné historie, na vyprávění.

„Komunikativní paměť zahrnuje vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti.“ [Assmann 2001: 48] Těmito vzpomínkami na nedávnou minulost se myslí vzpomínky, které sdílíme se svými současníky. Jedním z typických příkladů je generační paměť, která vzniká a zaniká se svým nositelem. Assmann bere jako kritický práh této paměti hodnotu čtyřiceti let³, protože „po čtyřiceti letech opouštějí doboví svědci, kteří jako dospělí zažili určitou významnou událost, profesní život (...) a vstupují do stáří, v němž se rozvíjí vzpomínání a spolu s ním touha po fixaci a předání.“ [tamtéž: 48-49] Tato touha po předání se projevuje i zvýšeným psaním paměti a shromažďováním materiálů archiváři.

"Kulturní" a "komunikativní paměť" mohou být ale striktně odděleny pouze v teoretickém kontextu; ve skutečné praxi paměti jednotlivců a sociálních skupin jsou jejich formy a metody spojeny dohromady. Komunikativní paměť znehodnocuje některé aspekty kulturní paměti a zároveň klade větší důraz na ostatní. Vedle toho ale také přidává nové prvky. [Welzer 2008: 287]

1.4.2 Rodinné předávání

Welzer a jeho kolegyně ve svém výzkumu zjistili, že aby bylo historicky možné tradovat, musí splňovat tři kritéria. První podmínkou je otevřenost a útržkovitost, aby měl posluchač možnost a prostor si příběh dotvářet a doplňovat. Druhým kritériem je možnost posluchače asociovat historiku s vlastní zkušeností. A za třetí, „sama situace vyprávění musí mít charakter zážitku.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 155]

Nacistická minulost pak „dále žije v podobě virtuálních rodinných alb, v nichž jsou založeny takové obrazy a příběhy, na jejichž způsobu čtení se rodinní příslušníci shodli v nastíněném procesu společného vytváření minulosti a které jsou neustále modifikovány v onom procesu jemné komunikační harmonizace, která zajišťuje fiktivní jednotu rodinné paměti.“ [tamtéž: 161] A to platí i obecně pro rodinnou paměť.

---

³ Čtyřicet let odpovídá i mnou navrženému intervalu, kdy dvacet let beru jako období fungování jedné nukleární rodiny, čtyřicet let je tedy odpovídající doba prolínání dvou generací.

Jelikož jsem v předchozí kapitole uvedla, že pro mne je rodová paměť téměř synonymem k rodinné paměti – rodové předávání je tedy stejné, jako to rodinné.

1.4.3 Význam adolescence v rodovém předávání

Již u problematiky generací byl zmíněn fakt, že nejdůležitější jsou pro rozvíjení naší osobnosti a identity události, které se staly během našeho dospívání či rané dospělosti. Adolescence je však pro utváření rodové historie významná ještě jiným způsobem.

Rodinné i rodové předávání má příležitostný charakter. Vzpomínky si vybavujeme v určitých situacích. Dokud jsou děti malé, mají sice mnoho všetečných otázek, ale většinou proto, že se dozívají věci nové. Navíc často vyslechnou pouze hovor dospělých, aniž by věděli, o čem konkrétně se baví. S příchodem dospívání však hledáme vlastní identitu, formujeme své vztahy s rodiči i zájmy, začínáme si věci dávat do souvislostí a na základě toho se začínáme ptát a doptávat. Rodová historie je od této chvíle utvářena svým způsobem oboustranně. Mnohé otázky donutí i vypravěče zamyslet se a dovedou ho ke zjištěním a souvislostem, které ho dříve nenapadly. Domnívám se také, že v období adolescence a rané dospělosti se nejčastěji prolamují a hroutí rodinná tabu týkající se minulosti.

2. Výzkumná činnost

Kapitola Výzkumná činnost se věnuje podrobnému vysvětlení výzkumné otázky a použitých dat a metod. Popisuje také jednotlivé komunikační situace, které mezi mnou a vypravěčem nastávaly.

2.1 Výzkumná otázka

Základní výzkumná otázka mého výzkumu zní: Jak se sdílení příběhů podílí na rodinném mezigeneračním tradování historie politického věznění jednoho člena rodiny a jak se vypořádává s velkými historickými zlomy?

Konkrétněji mě zajímalo zajímat, jak se vztahy v rodinách promítají do vyprávění o vězněném předkovi a obecně do předávání rodinné historie a celkově jak se uvěznění rodiče a jeho důsledky promítly do biografie zpovídaného. Jak vlastně událost vstoupila do rodinné historie, jak na ni rodina reagovala, jak se k ní zpovídaný stavěl a vymezoval (i v závislosti na různých etapách svého života tj. s ohledem na perspektivu vyprávění). Zaměřila jsem se také na to, jak velké historické události, ale i události rodinné a osobní utváří předávaný příběh. Dále jsem zjišťovala, jak je tato důležitá rodinná událost předávána dále, jak je vnímána a eventuálně interpretačně dotvářena zpovídanými. Jak se zpovídaní dozvídali o historii své rodiny, o životních osudech svých předků? Tyto konkrétní podotázky mi podle mého názoru v během analýzy přinesly (spolu s autentickým vyprávěním a podrobnostmi, které zpovídaní uznají za vhodné mi prozradit) odpovědi na mou základní výzkumnou otázku.

2.2 Data a metody

Práce je kvalitativní obsahovou analýzou s použitou metodou dotazování na rodinnou historii.

Empirickou základnou jsou rozhovory s potomky uvězněných, v první řadě s jejich dětmi, v druhé poté s jejich vnuky. Daty, která jsou v práci zpracovávána, jsou tedy jednotlivé výpovědi potomků politických vězňů 50. let.

Respondenty jsem hledala metodou „sněhové koule“ přes mou babičku a jejího bratra. Při hledání respondentů jsem ale musela brát v potaz, že v některých rodinách může být tato otázka naprostým tabu – již při domlouvání rozhovorů jsem tedy krátce nastínila téma a ujistila se, že pro dotyčného/dotyčnou není problém o něm hovořit. Všichni mi ale vyšli vstříc.

Rozhovory byly nejprve ryze biografické (ve smyslu vyprávění o předkovi, nikoli autobiografické) – respondenty jsem vyzvala k vyprávění otázkou ve smyslu „Vyprávějte mi o svém vězněném předkovi.“ Až poté následovaly upřesňující a doplňující otázky, abych doplnila informace, které mi v mnou vypracované struktuře rozhovoru ještě nebyly v rámci samostatného vyprávění zodpovězeny. Většina respondentů si nebyla jistá tím, jak má své vyprávění začít. Přisuzuji to částečně i tomu, že věděli o záměrech mé práce. Nezřídka se tedy vypravěč ptal, co vše potřebuji vědět a jak má vyprávění pojmout.

Mým cílem bylo pořídit rozhovory se zástupci 5 rodin⁴. Nakonec jsem rodin našla 6 s tím, že jsem vyzpovídala i bratra mé babičky a jeho dceru. Nemyslím si však, že by naše (relativně vzdálená) příbuznost rozhovor výrazně ovlivnila (viz dále). Ve výsledku tedy mám 6 rozhovorů přímo s „dětmi 50. let“ (přímí potomci první generace vězněných) a 6 rozhovorů s vnuky vězněných.

V teoretické části jsem se snažila vysvětlit problém generací, který v mém vzorku nastal. Z mých šesti rodin totiž ve dvou byli již potomci na světě, když jim uvěznila rodiče. Čtyři spadají do tzv. „posunuté generace“, tedy potomci se narodili až po propuštění vězně.

Rozhovory jsem nahrávala na diktafon, poté je doslovně přepsala a tyto přepisy použila k analýze. K přepisům rozhovorů jsem si navíc udělala poznámky – jak na mě rozhovor působil, nejsilnější dojmy apod. Přepisy rozhovorů jsou na vyžádání k dispozici. Nepřipadaly mi ale natolik důležité pro pochopení práce, abych je k práci přikládala. V přílohách je však mé stručné shrnutí jednotlivých příběhů.

Přepisy jsem následně zpracovávala v programu ATLAS, kde jsem jednotlivé rozhovory tematicky kódovala na základě kategorií, které mi vplynuly z teoretické části. Některé kategorie se také objevily až posléze častým opakováním tématu ve vyprávěních. Z kódů jsem následně vytvořila tři základní skupiny, které mi sloužily jako základní oblasti při analýze. Jedná se o „charakteristické rysy“, „komunikaci v rodině“ a „postoj“. Další dvě skupiny kódů jsem („komunikační situaci“ a „metareflexe“) postihly poznatky, které dále rozeberu zde v metodologické části. Seznam kódů je k nahlédnutí v přílohách.

---

⁴ Odchýlila jsem se tak lehce od původního projektu, ve kterém jsem zamýšlela zkoumat i další zdroje.

2.3 Komunikační situace při rozhovorech

V rozhovorech se vyskytovaly pasáže odkazující ke „komunikační situaci“, která nastala mezi mnou a zpovídaným. Tyto odkazy následně odhalily několik druhů situací, ke kterým mezi mnou a vypravěčem docházelo, a to Já v pozici mladšího, v pozici vrstevníka, známého a studenta.

Rozhovory jsem přicházela dělat jako **student**. Tento fakt si pravděpodobně většina zpovídaných uvědomovala, ale jen někteří na něj odkazovali – totiž, že naše rozhovory mi budou sloužit jako výzkumný materiál. Někteří se tak ptali, co všechno potřebuji vědět, jiní se mi snažili dodat ještě další materiály, které by mi mohly pomoci, někteří věděli, že s jejich příbuzným jsem již hovořila, někteří vypichovali fakta, která jim pro mou práci připadala důležitá. Zamýšleli nad tématy, která s prací (a dobou) souvisí a tato témata se často opakovala. O tom již ale více v samotné analýze.

Díky metodě hledání respondentů „snowball“ přes svou babičku jsem některé respondenty osobně dobře znala ještě před naším setkáním za účelem rozhovoru. Konkrétně jsem se znala s Vojenem Syrovátkou a Abigail Rejchrtovou Kozlíkovou, dále pak s Janem a Kristýnou Fingerlandovými. **Známost** pak rozhodně ovlivnila způsob, jakým se mnou zpovídaní hovořili. Jsem si vědoma toho, že bych tento fakt neměla příliš vyzdvihovat, nicméně podle mého názoru osobní známost nenarušila průběh výzkumu jako takového. Vliv měla pouze na styl hovoru, maximálně mi možná zpovídaní svěřili i to, co by neznámému člověku neřekli.

Známost se projevovala dvěma typy výpovědí. Jedním typem je volba jazykových prostředků – o tom jsem mluvila již v předchozí části týkající se vrstevnictví. Uvedu zde ale příklad, který dokazuje, že nejde jen o shodnou věkovou skupinu, která posouvá hranice výrazů. Abigail vzpomínala na to, jak ve škole jako jedna z mála dětí věděla, že prvním českým prezidentem byl Tomáš Garrigue Masaryk. Uvedla tento příběh slovy:

„Jéžkovo, to už je dávno, já už jsem taky postarší paní, takže... No, za toho totáče...“ [Abigail Rejchrtová]

Dalším typem výpovědi je odkaz ke společným známým, k věcem, které zpovídaný předpokládá, že znám apod. Speciálním příkladem tohoto druhého typu je pak případ Abigail, která na mou otázku, kolik jí bylo, když dědeček zemřel, začala

počítat, kdy se narodil a nevědomky mne do vzpomínání zapojovala, ačkoliv já o takových detailech neměla tušení.

„Počkej, ale děda byl kterej ročník...? To si nepamatuju taky... No, já jsem sedmdesátej druhej, že jo, narozená, takže dědovi... Když děda umřel, v osmdesátym osmym, tak mi bylo... šestnáct. Byla jsem na gymplu už.“ [Abigail Rejchrtová]

Čtyři zpovídání vnuci spadali přibližně do mé věkové kategorie, šlo tedy o mé **vrstevníky**. To se projevovalo i na způsobu, jakým se mnou mluvili a jak uvažovali. Jednak mne brali jako svého současníka, tím pádem mě řadili do své skupiny a mluvili o ní jako o „my“. Jako příklad může sloužit opět tvrzení Kristýny. Její tety byly uvězněny spolu s jejím dědečkem v mladém věku. Po propuštění bydlely spolu, už nikdy si nenašly partnera a mimo jiné také byly nuceny vykonávat pouze podřadné práce, ačkoliv byly velmi vzdělané.

„To musí bejt hrozný. My vlastně, i když se hledáme a říkáme si ‚Co budu dělat v životě?‘, tak ony to třeba věděly úplně přesně, co by chtěly dělat, ale nemohly, protože je prostě nenechali. To muselo bejt spíš docela těžký.“ [Kristýna Fingerlandová]

Dalším projevem „vrstevnictví“ je pak způsob, jakým se mnou mluvili. To může být částečně ovlivněno i tím, že konkrétně s Kristýnou se již dlouho znám, tudíž neměla tak přísně vymezenou hranici výraziva. Při popisu žádosti o milost, kterou rodina nedávno získala, se například rozohnila:

„A psal i dobovýmu prezidentovi, což byl nějakej Gottwald, Zápotocký, to nevím fakt tedka. Ale jakoby nějakej prostě ‚strašnej sráč‘, protože mu tam psal a jako...“ [Kristýna Fingerlandová]

Kdybychom se neznaly, nebo bych byla výrazně starší, troufám si tvrdit, že by tento výraz nepoužila. Díky společné generaci se však dokázala uvolnit a mluvit tak, jak jí slova přicházela na jazyk. Navíc například s Veronikou Exnerovou nebo Annou Rakovou jsme si během rozhovoru vzhledem k malému věkovému rozdílu začaly tykat, což také bezpochyby hrálo roli ve stylu rozhovoru.

Jelikož většina vypravěčů byla výrazně starší než já (a já byla tedy v **pozici mladšího**) dal by se můj rozhovor s potomkem politického vězně svým způsobem vzít jako modelová situace předávání příběhu dalším generacím. Při rozhovorech s lidmi, kteří zažili totalitu, ať už se jedná o generaci dětí, nebo vnuků (ačkoliv z vnuků zažili totalitu jen dva ze šesti – ostatní se ještě někteří stihli narodit, ale většinu života už

prožívají v demokratickém režimu), docházelo ke srovnávání doby a porovnávání generací, k vysvětlování a nabádání k představitosti.

Srovnání doby jako takové se z generace dětí nevyhnul nikdo. Velmi dobře rozdíl postihla paní Nová, když mi v rozhovoru řekla:

„Prostě to byla hrozná doba. Jsem ráda prostě, pro mě jako nejdůležitější je, že už to tak není. Že sice dnes všechno je složité a jsou jiné věci, které jako nejsou jednoduché, ale zase se tak jako lehce mohou mladí lidé ztratit jako v tom zase, že je tady ten tlak toho konzumu a toho všeho, tak někdy ten pravý smysl může unikát, jo. Tehdy mi jako přišlo, že se snáz člověk k tomu dostal, co je důležité a co není důležité. Ale na druhou stranu, ta možnost, kterou tady máte, prostě studovat a cestovat a to... Jedna věc je, že cestování je věc peněz, ale můžete, že jo. Můžete komunikovat vzájemně z ciziny s někým, což dříve všechno to bylo strašně obtížné a člověk všechno tajil, no. Taky vím, že moje dcera je daleko otevřenější, než já, tak jako taky přátelství jsou úplně na jiné bázi, jo. Takže takhle, no...“ [Noémi Nová]

Druhou srovnávací podkategorií je porovnání jednotlivých generací – a to jak ve smyslu skupin lidí, které zažily určitou dobu, tak ve smyslu věkových kohort.

Rozdíl v generacích shledává paní Nová, která tím navazuje na svou myšlenku o rozdílné době:

„Ale zas to už bylo jakoby ob generaci, tak už vy kladete jiné otázky, než jsme kladli my a my jsme si třeba ještě ani netroufali ty otázky klást takhle, no...“ [Noémi Nová]

Když jsem mluvila s lidmi výrazněji staršími, než já, měli také často snahu mi mimo příběh vysvětlit a nastínit tehdejší dobu – jak to tehdy chodilo, jak co vypadalo apod. Nesčetněkrát mi to pomohlo si lépe představit situaci a pochopit souvislosti.

Příkladem může být Jan Fingerland, popisující falšování cestovního pasu pro kněze, kterého ukrývali:

„Takže v tom pasu, on měl nějakou civilní fotku, tak jí tam vyměnil, ale tehdy v té době ty doklady vypadaly tak, že vlastně když tam byla nalepená ta fotografie, tak přes roh té fotografie bylo vobtisknutý razítko, jo? Takže když tam nalepili tu novou fotku, tak tam samozřejmě ten kousek toho razítka chyběl.“ [Jan Fingerland]

Vojen Syrovátka se zase několikrát ujistil, zda vím, jakou okolnost do svého vyprávění právě zahrnul. Pokud jsem nevěděla, ochotně mi vše vysvětlil. Když jsem však měla ponětí, o co jde, podrobnosti přeskočil.

„Takže on byl jeden z organizátorů takzvaného vlaku svobody, nevím, jestli jsi o tom slyšela...“ [Vojen Syrovátka]

Tato tendence vysvětlovat podrobnosti a osvětlovat kontext má pravděpodobně dva (spolu související) důvody. Jednak fakt, že mi vše vysvětlovali pouze lidé z jiné věkové generace, odkazuje k tomu, že oni totalitu a tehdejší postupy a odlišnosti zažili na vlastní kůži. Druhým důvodem může být právě v úvodu zmíněná modelová situace rozhovoru. Brali mne jako další generaci, které svůj příběh předávají a zahrnují tak do vyprávění všechny podrobnosti, protože si podvědomě uvědomují, že generace po nich některé detaily nezná a je nutné jí to vysvětlit.

S vysvětlováním pak úzce souvisí typ výpovědí, který se týká navádění posluchače k představování, k čemuž se mnoho zpovídaných, při snaze přiblížit mi tehdejší situaci, uchýlovalo. Opět tyto výpovědi můžeme ještě rozlišit do dvou typů. Vyskytují se však u obou generací, jak u dětí, tak u vnuků všech věkových kategorií.

Prvním typem je vyprávění způsobem, který mi má pomoci se do situace vžít. Veronika Exnerová například popisovala zatčení svého dědečka, kterého si StB spletla s jeho strýcem.

„Že vlastně máš stejný jméno, jako tvůj příbuznej, oni si pro něj přijdou a... To je prostě tak strašně neuvěřitelný, že jako teď už se na to dívám tak, že asi...“ [Veronika Exnerová]

Druhým typem výpovědí nabádajících k představivosti je „obraznost“. Ta se ale vyskytla jen u Jana a Kristýny Fingerlandových, kteří bydlí v jednom bytovém domě, který již dlouho patří jejich rodině. V jednom z bytů bydleli i jejich příbuzní, kteří se postupně vraceli z vězení. Asi dva roky tak bydlelo šest dospělých v garsonce. Protože byty v domě jsou si dispozičně navzájem podobné, Jan i Kristýna se mi snažili situaci názorně přiblížit na proporcích svého bytu.

„Proporce byly vlastně jenom přesně tehle pokoj, ten zadní už patřil k dalšímu bytu, takže to byla jenom garsonka vlastně.“ [Kristýna Fingerlandová]

3. Rodová paměť v příbězích – kvalitativní analýza

Z analýzy vyplynuly tři základní okruhy zkoumání. Jde o opakující se znaky ve vyprávěních (kapitola Rodová paměť v příbězích rodinné historie), komunikační znaky v rodinách a bariéry, které předávání brání (kapitola Komunikativní paměť ve světle příběhů rodinné historie) a utváření postojů k životu jako součást a výsledek rodinného tradování (kapitola Rodové postoje ke světu jako součást předávání rodinných příběhů).

3.1 Rodová paměť v příbězích rodinné historie

Analýza rozhovorů ukázala na několik opakujících se charakteristických znaků při vyprávění příběhů. Těmito znaky jsou metareflexe při vyprávění, opakování konkrétních příběhů a prolínání velké (národní) a malé (rodové) historie. Tato kapitola se na tyto rysy předávaných příběhů zaměřuje.

3.1.1 Metareflexe při vyprávění

Jednotlivé žánry vyprávění vycházející z komunikační situace rozhovoru⁵ vedly k tzv. metareflexi. Mnoho vypravěčů se s ohledem na mojí pozici zamýšlelo nad situacemi a kontextem svého vyprávění. Některé typy myšlenek se v různých vyprávěních opakovaly, proto jsem se rozhodla je zde shrnout.

Jednou z opakujících se myšlenek je **relativita času**. Vypravěči naprosto nezávisle na sobě přemýšleli o tom, jak se s přibývajícím věkem proměňuje jejich vnímání času. Paní Dana Čihařová se narodila v roce 1957. Když se zamýšlela nad dobou svého dospívání, uvedla následující:

„Bylo to blbý, v každým tom období, měla jsi strach z různých problémů, které by mohly nastat, ale věděla jsi, že za tebou je nějaký období, který jsou ještě horší... Padesátý léta, druhá světová válka... Jako my jsme se narodili krátce po válce, když to vezmu zpětně... Navíc ono se to nezdá, ale dvanáct let po válce... co to je, že jo? Dřív se mi to zdálo jako strašně dlouhý období, ale co to je? Dneska v životě dvanáct let, to je...kousíček...“ [Dana Čihařová]

A naprosto stejné uvažování pak měl i Jan Fingerland.

S uplynulými roky se pak mění i názor a způsob vnímání různých věcí. To je obecně známý fakt, ovšem v rozhovorech byl také velmi často připomínán.

---

⁵ viz Výzkumná činnost

Čech Čecha je pak výstižný název pro myšlenku, na které se shodlo několik vypravěčů. Popisovali, že na politickém věznění za komunismu bylo hrůzné to, jak se choval jeden národ sám k sobě. Někteří měli i porovnání s německým gestapem a dokonce tvrdili (nebo vzpomínali, jak předek tvrdil), že se k nim Češi chovali hůř, než Němci za druhé světové války. O to hůř to pak celé mnozí nesli, že se k nim nelidsky choval vlastní národ.

Paní Anna Dostálová měla i právě toto srovnání:

„No a to jsem teda zažila jako jak za války, když k nám přišli Němci, vždycky dělali prohlídky, že jo, v noci prostě gestapo a tak různě, tak... ale chovali se, musím říct, jako nic nedělali, že by jako řvali nebo tak...ty Němci. Ale když přišli pro bratra, kterej v té době byl na Východním Slovensku navštívit babičku, jako, tak to přišli prostě označený s páskama... a otec jako, protože začali ihned převracet byt, tak říkal ‚Pánové, já si na vás budu stěžovat‘ a v tu ránu dostal facku a pustil se do něj....“

[Anna Dostálová]

Problém generací, popisovaný v teoretické části, byl reflektován i samotnými vypravěči. Děti uvězněných, které se narodily až po propuštění rodiče, si uvědomovaly generační posun způsobený uvězněním.

„Zajímavý je taky třeba, tím, že byl táta výrazně starší, tak vlastně to jsem taky vnímal vždycky tak jako záhadně. Protože když mému tátovi bylo padesát, tak rodičům mejch spolužáků bylo třeba o deset až dvacet let míň. Tak mi jako nechtěli věřit, jako. Protože padesát bylo jejich dědečkovi, téměř. To člověk taky začne vlastně si v duchu cenzurovat, co teda těm kamarádům bude říkat, že jo. Ale je fakt, že potom, když už jsme byli větší, tak jsem se s tím i vytahoval trochu. Tím jak jsem na to byl hrdej, tak takovjem těm dobrejm kamarádům jsem říkal, že byl táta zavřenej. A mně za to obdivovali.“ [Jan Fingerland]

Zpracování uvěznění samotným vězněm výrazně ovlivnilo jeho potomky. Předci si z vězení často odnášeli velkou zkušenost do života a snažili se vybírat a předávat dál pozitivní aspekty uvěznění. Někdo se ve vězení setkal s důležitými lidmi, někdo měl usnadněné rozhodování v dalších obdobích života, něčí rodina se díky celému aktu velmi sblížila. Toto pozitivní zpracování bylo zdůrazňováno v rodinách, kde byl zároveň kladen velký důraz na víru. Víra tedy podle výpovědí skutečně pomáhala rodinám a uvězněným přes skutečnost uvěznění přenést.

3.1.2 Opakování konkrétních příběhů

Každá rodina si předává několik zásadních konkrétních historek, které se váží k tématu politického vězení a které se po generace předávají. I mně byly vyprávěny.

V každém takovém příběhu je pak malý detail, na který ani jedna generace nezapomněla. Například paní Anna Dostálová s dcerou shodně popisovaly, že jejich předek byl zatčen proto, že „chytil komunistu za červenou kravatu.“ [Dana Čihařová] V rodině Fingerlandových byl kladen důraz na dokreslování razítka na pas kněze, který se chystal přes hranice. Pan Vojen Syrovátka i jeho dcera Abigail zase vyprávěli, jak Vojena varoval bývalý politický vězeň před návratem tatínka z vězení, že to nebude lehké období. Paní Noémi Nová například popisovala, jak její tatínek nechtěl uznat její maturitu z dějepisu, protože se podle něj učili lži. Veronika Exnerová mi tento příběh také vyprávěla. A v případě manželů Duškových jejich dcera i vnučka popisovaly jejich seznámení v tramvaji po propuštění.

Takovýchto příběhů lze v rozhovorech najít mnoho, já jsem vytáhla pouze ty nejméně výraznější jako modelové. V rodinách, kde byly děti v době uvěznění rodiče již na světě, se takto předávají i zážitky z navštěvování příbuzného.

Tento fakt popsala i Angela Kepplerová a upozorňuje na něj ve své knize i Welzer a spol. „Vyprávěné příběhy nemusí v žádném případě být úplné, konzistentní či lineární – právě naopak se často skládají spíše z fragmentů a v těchto útržcích skýtají styčné body pro podpůrné, přerušující a korigující komentáře a doplnění.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 19]

3.1.3 Prolínání velké (národní) a malé (rodové) historie

Ve výpovědích se objevily reflexe velkých historických událostí při tvorbě historie a tradice rodu. To potvrzuje jeden z mých předpokladů, a to souběh velké historie Československa a malé rodové historie.

Téměř všechna vyprávění se nějakým způsobem opírají o určitá data a časové údaje. Jednak jsou data často přímo zmíněna jako doba, kdy došlo k nějaké události a jednak jsou brána jako zlomy a předěly v dějinách. Oba typy datací lze najít i v rozhovorech týkajících se politického věznění předka a následného předávání jeho příběhu. Dalo by se předpokládat, že v rozhovorech budou zmiňovány zejména čtyři důležité momenty: rok 1948, dále rok 1968, normalizace a rok 1989.

Rok 1948 se ve vyprávěních objevil jen velmi výjimečně a pouze v souvislosti s nástupem komunismu k moci nebo přímo uvězněním předka. Podobně málo častý byl

výskyt normalizačního období – to se vyskytovalo většinou v úvahách o životě lidí, kteří normalizaci skutečně zažili.

Ovšem důležitá a veřejně známá data 1968 a 1989 byla pro konstrukci příběhu používána podstatně častěji. Z generace dětí zmínili ve svém vyprávění obě tato data všichni zpovídání. Vnuci data obecně zmiňovali výrazně méně často – navíc spíše ti, kteří dobu zažili.

Nyní bych se ale vrátila k rozdělení způsobů používání dat ve vyprávění. Když něco vyprávíme, snažíme se to ukotvit v historickém rámci, aby posluchač dokázal dosazovat souvislosti a chápal kontext. Nastínila jsem, že zpovídání data užívali jako opěrné body pro konstrukci svého příběhu. Mnoho historek, které příběh dotváří, se totiž v daných meznících skutečně stalo.

Je zde však ještě druhý způsob pojetí dějin, a to v kontextu samotného předávání rodové historie. V tomto úhlu pohledu je významný rok 1968 a rok 1989. Jak jsem psala v teoretické části mé práce, v druhé polovině šedesátých let docházelo k postupnému uvolňování režimu. Toto „povolení závitů“ reflektovali i zpovídání s ohledem na předávání rodové historie a hovory o politice doma.

„Tak mě bylo v té době pět let, ale pamatuju se, že v době toho Pražského jara, v tom šedesátém osmém, že jsme byli v těch Střešovicích a že nám tam vlastně moje maminka říkala: „No, tak tahleta vila, ta byla naše, tam jsme bydleli. Tam jsme mohli bydlet.“ A já jsem se snad i nějak ptala, nebo bratr se ptal, proč tam nebydlíme a rodiče říkali „No, to už nejde, tu vilu jsme museli dát pryč.“ A vim, že i tam zazněla informace, že možná se tam třeba vrátíme. A to jsem se pak teda dozvěděla až v těch osmnácti letech, že i rodiče říkali „No my jsme v tom šedesátém osmém, kdy ta situace jako byla jiná, kdy to vypadalo, že se to vrátí všechno nazpět“, tak i vlastně žádali o vrácení toho majetku, protože když je odsoudili v těch padesátých letech, tak jim z toho soudu vyšlo, že jim propadla pouze polovina majetku. Takže ta druhá půlka jim měla zůstat. Ale oni jim sebrali celý ten majetek. Takže i tohohle toho se oni chtěli vlastně domáhat v tom šedesátém osmém, aby jim teda nějaký ten majetek byl vrácen. No a pak se to zase obrátilo.“ [Eva Veverová]

Sametová revoluce pak většině politických vězňů podle jejich potomků přinesla velké zadostiučinění a pocit vítězství. Mnozí z nich se opět začali angažovat a snažili se zabránit návratu komunismu, který jim tolik ublížil. S demokracií přišla i svoboda slova a opadnutí strachu. Paní Lucie Raková se dokonce až v roce 1989 oficiálně dozvěděla o aktivitách svého otce.

„A potom jako opravdu po revoluci o tom začal vyprávět jako. Ale do té doby - možná se fakt bál nějakých sankcí, abych někde něco nevykládala, nebo prostě abych to... Nemyslím si, že by se bál, že bych ho odsoudila, to určitě ne, ale nedošlo mu možná, že bych jako si ho vážila o to víc, protože asi měl pozici jako otce a neměl potřebu se přede mnou nějakým způsobem prezentovat, jak byl dobřej, statečnej, to asi pro něj nebylo důležité.“ [Lucie Raková]

V zásadě tedy v každém rozhovoru se jedna nebo druhá data objevovala a na jejich základě byly konstruovány příběhy, které mi byly vyprávěny. Ať už se jedná o konkrétní data událostí, či vypravěč pouze uvažuje v nějakém historickém kontextu, který do vyprávění nevědomě implikuje, posluchač díky historickému rámci vždy lépe chápe postoje, jednání a činy, které se v té době staly.

Jak se ale trefně zamýšlí například Kristýna Fingerlandová, prolínání velké a malé historie se děje i opačným směrem.

„Ale tak jako je to prostě všeobecněj přehled demonstrovanej na nějakým osobním, rodinným dědictví.“ [Kristýna Fingerlandová]

3.1.4 Shrnutí

Ve výpovědích byly analýzou objeveny tři základní opakující se rysy. Jde o metareflexe při vyprávění, kdy se v rozhovorech opakovaly zásadní myšlenky, které dokreslovaly a vysvětlovaly příběh. Dalším rysem je pak opakování konkrétních příběhů, které jsou detailně předávány oběma generacemi. Poslední charakteristickou vlastností vyprávění je prolínání velké a malé historie. Časové údaje mají vliv jednak na tvorbu samotného vyprávěného příběhu, ale jsou reflektovány i v souvislosti s rodovým tradováním samotným.

3.2 Komunikativní paměť ve světle příběhů rodinné historie

Kapitola týkající se komunikace v rámci rodiny se věnuje tomu, jak a od koho se potomci o uvěznění předka dozvěděli, jak se o tom obecně doma mluvilo a zaměřuje se na bariéry, které tradování mohly bránit nebo bránily.

3.2.1 Jak se dozvíдали

Potomci uvězněných o příběhu svého předka buď věděli od nepaměti, nebo se to v určitém věku dozvíдали. Mohlo by se zdát, že ti, kteří zatčení rodiče zažili, budou o záležitosti vědět sami od sebe, zatímco ti, jež se narodili až po rodičově propuštění, se o ní dozvěděli až v určitou chvíli. Není tomu ale úplně tak.

Je sice pravda, že jak Vojen Syrovátka, tak Anna Dostálová uvěznění rodiče zažili, nejsou ale jediní, kdo si nevybavuje jednu určitou chvíli, kdy by jim byl problém vysvětlován. Také v rodině Jana Fingerlanda se o uvěznění běžně mluvilo již od útlého věku dětí, ty to proto nebraly jako něco výjimečného.

„Vlastně, to možná pro tebe bude zajímavá informace, já jsem to jako od dětství vlastně nikdy nebral jako něco tak strašně špatného.“ [Jan Fingerland]

Na druhou stranu u Syrovátků děti sice otcovo odvedení zažily, byly ale tak malé, že konkrétní důvody a okolnosti jim matka neříkala. Ty se Vojen dozvídal až časem.

„Ona to zase netajila, jo. To spíš to bylo, když jsem nabral tolik rozumu, že jsem se na to sám zeptal - si myslím teď.“ [Vojen Syrovátka]

V rodinách, kde už děti o uvěznění věděly od nepaměti, mají stejný pocit i vnuci. Ani jeden si nevzpomíná na jednu chvíli, kdy by se o uvěznění dozvěděli, v rodině ta informace zkrátka byla.

Jinak je tomu však u většiny potomků v rodinách založených až po propuštění. Informace jim totiž byla podána v jednom daném okamžiku. Od té doby se o uvěznění třeba i dále otevřeně hovořilo, do té chvíle ale nikoliv. Taková konkrétní doba, kdy jim rodová zkušenost byla sdělena, se pak objevuje jak u dětí, tak u vnuků těchto rodin.

Mnoho informací se vypravěči také dozvíдали až s příchodem **dospívání**, kdy začali chápat souvislosti a začali se sami doptávat na věci, které je zajímaly. A tento fakt se netýká jen dětí, ale i vnuků. Ti se sami začali doptávat jak přímo prarodičů, tak rodičů. Tímto se mi potvrdil můj další předpoklad, a to význam adolescence v rodovém předávání.

Například Kristýna Fingerlandová se zamýšlela, zda je pro ní dědeček skutečným hrdinou:

„Já nevím, no. Tak jako přišlo mi to fakt dobrý, ale zároveň, vzhledem k tomu, že o tom on sám nikdy nevyprávěl s nějakou slzou v oku, tak prostě mi nepřišlo, že by to bylo nějak tak hrozný. A pak spíš když jsem byla větší, tak jsem to chápala v souvislostech. Když jsem byla malá, tak sem to vůbec nechápala, tak mi to spíš přišlo jako hustý příběh prostě.“ [Kristýna Fingerlandová]

Důležité je zmínit, že většina potomků si příběh dotvářela pomocí **jiných zdrojů**, než jen vyprávění. Ať už jde o internetové články o politických vězňích, různé dopisy, dobové fotografie nebo učivo ve škole. Navíc v případě Vojena Syrovátky je zajímavý fakt, že o svém otci několikrát přednášel v evangelických sešlostech – mládežích, přednáškách apod. Jeho dcera Abigail pak uznává, že mnoho věcí se dozvěděla právě díky účasti na těchto přednáškách. Tento fakt odpovídá Assmannově tezi, že kolektivní (a tedy i rodová) paměť se skládá z paměti komunikativní (vyprávění) a kulturní (právě ostatní zdroje), které se navzájem doplňují.⁶

Předávání rodové historie týkající se předka-politického vězně velmi výrazně závisí i na **vztahu**, který potomek s uvězněným má (nebo měl). A ukazuje se to zejména ve znalosti příběhu vnuky. Toto tvrzení bych ráda dokázala dvěma naprosto opačnými póly vztahu vnuk-předek. Jedním je rodina pana Výborného, kde sama vnučka Anna tvrdí, že s dědečkem nikdy neměla příliš vřelý vztah. O dědečkovi věděla jen zásadní informace.

„Nenene, my jsme se to tomhle – nebo vlastně o ničem nikdy moc ne bavili. Je to... Ty vztahy mezi nim a námi nejsou úplně jako takový rodinný, no... Spíš mi to vždycky přijde takový jako strojený a takový jako nucený trošičku...“ [Anna Raková]

Opakem je rodina pana Toužimského. Vnučka Veronika měla s dědečkem velmi specifický a blízký vztah, který sama nedokázala přesně vysvětlit. O dědečkově příběhu ale věděla neuvěřitelně hodně, bylo znát, že nad ním často přemýšlela a že jí jeho příběh velmi ovlivnil.

„A myslím si, že ve mně možná je takový jako trochu apriori... Jako jsem hodně nabroušená na všechno, co se týče komunistů a prostě jsem taková – myslím si, že až moc. Že by to tak možná nebylo, kdybysme toho dědu takhle neměli s tímhle příběhem, no, že bych třeba si to nějak budovala postupně ten názor a nebyla bych tak jako... Já

⁶ viz Komunikativní paměť v teoretické části

jsem jako hodně taková odmítavá – jakože kolikrát ani jako... Já to ani neumím popsat, prostě jakože mě to úplně jako... Vstávám ze židle, když prostě někdo mluví o tom, jak to tady bylo dobrý a tak. Jako asi všichni mladý lidi, ale já to mám extrémně v tom, že cejtím jako takovou tu, ne jako nenávisť, ale prostě tu křivdu, že s tím dědou – že on vlastně musel ten život jako...“ [Veronika Exnerová]

3.2.2 Bariéry v předáváníí rodové historie

Analýza rozhovorů ukázala některé bariéry a překážky v tradování. Tím se opět potvrdil předpoklad, který byl vytyčen v teoretické části. Existence bariér v předáváníí rodové historie svým způsobem také potvrzuje existenci traumat, která po sobě uvěznění zanechalo. Ať už jde o traumata osobní, nebo rodinná.

Bariéry, které se ve výpovědích objevily, lze rozdělit na překážky způsobené strachem, snahou o ochranu potomků a nesdělitelností zkušenosti.

Strach mnohdy bránil rodičům svým dětem zážitky vyprávět. Vedly je k tomu jednak rizikové okolnosti politického režimu, ale také strach o vztah rodič-dítě.

Strach z represí politického režimu byl velký. Když bylo dítě malé a nemělo ještě rozum z toho, co říká, rodiče se často rozhodli raději okolnosti nevysvětlovat a počkat, až dítě doroste do věku, kdy pochopí, co na veřejnosti říkat může a co ne.

„V té nejtvrdší stalinistický době se o tom před náma báli mluvit, nebo bála mluvit - máma a těch pár příbuzných, který jí neopustili, protože tehdy existovalo i riziko, kdyby potom nějaký naivní dítko vykládalo o tom, co se dozvědělo o svém tatínkovi, tak by ta maminka riskovala, že jí ho vezmou a daj do děcáku. Takže moje máma mi v té době nevyprávěla o těch politických souvislostech a tak. Tak já byl taky možná takovej hodně dětskej a natvrdej.“ [Vojen Syrovátka]

Někteří rodiče měli navíc jiný pragmatický důvod. Uvědomovali si, že když bude dítě informací vědět, bude ho během jeho dospívání a utváření kontaktů limitovat. To byl i případ manželů Duškových, kteří své dceři o svém uvěznění řekli až na střední škole.

„No, takže s tou mládeží jsem chtěla pracovat, chtěla jsem tohleto dělat a samozřejmě tam na vás jsou různé tlaky a, kdybych možná věděla, co vlastně, co ti rodiče udělali, tak by mě ani tohleto nenapadlo, chtít pracovat s mládeží, protože bych věděla, že to asi nemám šanci. To jako věřim, že si nás asi hodně prokádrali. Já jsem se pak divila, že vůbec, protože by určitě státní bezpečnost o tom věděli, že mi vlastně tomu nezabránili, že jsem teda mohla s tou mládeží pracovat.“ [Eva Veverová]

Naopak paní Nová uznává, že tím, že se tatínkovu zkušenost dozvěděla už v deseti letech, hodně zvažněla a v navazování přátelství a kontaktů ji to omezovalo. Byl to podle ní „*takovej jako konec takovýho bezstarostnýho dětství*“ [Noémi Nová].

Strach z toho, jak informaci děti přijmou, měli podle vnučky Veroniky Veverové její prarodiče. Za své uvěznění se styděli. Paní Lucie Raková ale naopak tvrdí, že podle ní se otec nebál, že by ho odsoudila.

„Nedošlo mu možná, že bych jako si ho vážila o to víc, protože asi měl pozici jako otce a neměl potřebu se přede mnou nějakým způsobem prezentovat, jak byl dobrej, statečnej, to asi pro něj nebylo důležitý.“ [Lucie Raková]

Mnoho politických vězňů nechtělo své příbuzné a potomky traumatizovat a zatěžovat svými zážitky, snažili se své **potomky chránit**. A tak se vyprávění nepříjemností zkrátka vyhýbali. Možná to byla svým způsobem i jejich obrana, snaha zapomenout.

V rozhovorech se jako třetí typ bariéry objevoval i tzv. **okruh zasvěcených, nesdělitelnost zkušenosti**. Mnoho vězňů mělo po propuštění pocit, že nikdo jiný jejich trauma nemůže pochopit. Paní Dostálová sice v tu chvíli mluvila zrovna o svém bratrovi, ale je to naprosto modelový příklad nepochopitelné zkušenosti.

„Nikdy o tom nepromluvil, nikdy... Nějakej střípek vypustil při nějaký příležitosti „Jo, to bys měla...“ A to ještě teda přede mnou... A to si myslím, že my jsme byli vůči sobě nejbliž, já s tím bratrem. Že řek: „No, to se radši ani neptej, to ti nebudu říkat. To si neumíš představit.“ Když jsem narazila... Já jsem se snažila z něj něco dostat.“ [Anna Dostálová]

3.2.3 Shrnutí

Na to, jak se potomci o uvěznění předka dozvídali, mělo vliv hned několik faktorů. Zásadním faktorem bylo narození potomka před, nebo až po uvěznění rodiče. Většina potomků narozených až po propuštění se o tom dozvídala až v určitou danou chvíli. A tento jev se přenášel i na další generace (pokud se o uvěznění dozvědělo v určitou chvíli dítě, stejná situace se opakovala i u vnuka). Vliv na předávání příběhu (a historie) měl dále vztah mezi uvězněným předkem a potomkem (ať už dítětem, nebo vnukem). Důležité v získávání znalostí o rodové historii je také doptávání se, zejména pak v období adolescence, kdy se osobnost formuje a začíná chápat kontext situace. V předávání a povědomí o předkově zkušenosti a zážitku hrál roli ještě fakt, že mnoho potomků se o historii dozvídalo i z jiných zdrojů, než pouze formou rodinných příběhů.

Významným pojmem jsou pak bariéry, které předávání rodové historie brání. Jde o překážky trojího typu – strach (z režimu a postihů, ale i z rizika narušení vztahu s potomkem), ochranu potomků před traumatem a pocit nesdělitelné zkušenosti.

3.3 Rodové postoje ke světu jako součást předávání rodinných příběhů

V teoretické části jsem uvedla předpoklad, že předávání rodové historie je primárně vázáno k rodovému postoji k životu. Není tedy ani třeba přesně znát příběh předka, ale postoj k životu a k politickému zřízení je potomkům jasný. V rozhovorech lze nalézt tři podkategorie, a to postoj k uvěznění, postoj k politice a postoj k životu.

3.3.1 Postoj k uvěznění

Postoj k uvěznění dětí, vnuků i samotných vězňů se může diametrálně lišit. Většinou se ale (zejména potomci) v generacích shodují.

Intuitivní je předpoklad, že potomci budou své předky obdivovat, že je budou brát jako hrdiny a budou na ně pyšní. Tato hypotéza byla sice z části naplněna, ale ne úplně. Většina potomků své předky skutečně obdivuje, a pokud ne, cítí k nim minimálně respekt. Někdo pak vyslovil i lítost.

Někteří se ale shodují na tom, že hrdinové vlastně byli zbylí členové rodiny, kteří kvůli uvěznění příbuzného museli snášet represe, ponížení a museli se zaopatřit a naučit žít bez něj.

„Když to, tak jsem měla pocit určitý hrdosti, že jako prostě bojoval proti nim. Na jednu stranu. Protože jsem neměla Bolševiky prostě ráda. Ale jako že bych v něm viděla vyloženě nějakýho... Ne, spíš mi to bylo líto, že si život prostě vlastně prožil v takovém... Že ten zdravotní stav, že se to na něm podepsalo zdravotně a že vlastně na to umřel. (...) Já když už, tak si říkám: ‚Jak to dokázala ta moje máma všechno vydržet...?‘“ [Anna Dostálová]

Nikdo z potomků se za uvěznění předků nestyděl. Jak trefně poznamenal Jan Fingerland, *„je asi velké rozdíly, jak vnímá dítě, když je táta zavřenéj za něco, co prostě proved a když to je takhle jako evidentní nespravedlnost.“* [Jan Fingerland] Z vyprávění ale vyplynulo, že v některých případech se styděli sami uvěznění, což mohlo komplikovat předávání příběhu dalším generacím. Konkrétně se za uvěznění pravděpodobně trochu styděl pan Toužimský (ačkoliv se s celou záležitostí vyrovnal velmi dobře), protože podle vnučky si nechal odstranit vytetované číslo, kvůli čemuž

pak měl na ruce velkou bílou jizvu podobnou spálenině. Slečna Veronika Veverová pak o studu svých prarodičů (Duškových) za uvěznění při naší společné debatě řekla toto:

„Jo, a to docela dobře říkáte, protože vim, že babička s dědou dlouhou dobu, si myslím, že to byl jeden z důvodů, proč to teda neřekli tý mamince a bráchovi, bylo to, že se styděli ta to, že byli zavřený, jo, že se báli, jestli to vůbec teda ta mamka s tím bráchou přijmou, aby to pochopili. Protože ten režim byl tehdy tak nastavenej, že opravdu jako to, co běželo v tý televizi, takový striktní hlášky, oni opravdu uměli těm lidem vymýt hlavy a narvat tam myšlenky, který byly špatný, no...“ [Veronika Veverová]

Většina potomků si ale uvězněného předka váží a je hrdá, že je z takové rodiny.

3.3.2 Postoj k politice

Postoj k uvěznění implicitně souvisí s postojem rodiny k politice. Všichni zpovídání se shodují na tom, že uvěznění předka je ovlivnilo v jejich politickém smýšlení. Buď je přímo nasměrovalo, nebo pouze utvrdilo jejich přesvědčení (což byl častější případ). Politická orientace je zkrátka v rodinách zakořeněná.

„Nemyslím si, že by to bylo tak, že proto, že on měl nějakou politickou orientaci, tak že já jako bych taky v návaznosti na to se nažila o tom takhle přemýšlet... Spíš naopak to bylo tak, že jsem byla ráda, že on to má taky tak. Ne že bych o tom samozřejmě přemýšlela, jako malá, ale není to tak, že bych jako pokračovala... Že bych si řekla jako pokračuju v tom.“ [Anna Raková]

Pravdou ale je, že uvěznění v mnoha případech výrazně ovlivnilo politický postoj samotných vězňů. A to na obě strany. Z aktivních odpůrců se po uvěznění často stali obyčejní pravicově smýšlející lidé bez touhy se veřejně projevat (například případ pana Iva Výborného). Z některých nepříliš politicky angažovaných nebo dokonce k politice lhostejných lidí se, zvláště po Sametové revoluci, stali veřejně aktivní lidé (například pan Zdeněk Toužimský). Z nikoho se ale (poměrně logicky) nestal po propuštění levicový volič.

Zvláštní kategorií jsou pak navíc věřící rodiny. Ty byly mezi v mém vzorku šesti rodin dvě. Křesťanství bylo za komunismu potlačováno. Věřící rodiny ale měly svým způsobem mnohem snazší posouzení vhodnosti/nevhodnosti režimu. Když totiž rodina věřila, nebylo prakticky možné (ani žádoucí) to před dětmi tajit. Ty tím pádem věděly, že o něčem se na veřejnosti mluví a o něčem ne. Navíc už byla celá rodina politicky

„zaškatulkována“ jako nepohodlná. Mnoha vězňům také víra pomohla se se zkušeností vyrovnat a zpracovat ji.

„Teda to asi ani ne úplně to, to bylo někde hluboko zapsané, že teda ten můj otec je politický vězeň, ale druhá věc byla to, že jsme byli věřící rodina. A to asi bylo v té Mladé Boleslavi větším trnem v oku, v té době.“ [Noémi Nová]

3.3.3 Postoj k životu

Politické smýšlení je samozřejmě součástí postoje k životu. Stejně tak víra. Politické vězení však mohlo jednotlivce i rodiny ovlivnit ještě v jiném rozměru.

Velkým příkladem je rodina pana Toužimského, který ve vězení uvěřil a dokázal se tak s vězněním vyrovnat velmi dobrým způsobem. Podobně na tom byl i pan Fingerland. Oba totiž věznění brali jako ohromnou zkušenost.

Paní Noémi Nová se v tomto ohledu shoduje se svojí dcerou Veronikou, když obě tvrdí, že důležitější, než samotný fakt, že byl otec/dědeček uvězněn, byl pro ně způsob, jakým se s tím vyrovnal. Že necítil ke svým vězňům nenávist a vše jim odpustil. Ze zkušenosti uvěznění si bral jen to dobré. Jeho postoj je pro obě velmi inspirativní a snaží se ho také zastávat.

„Takže jako tohleto je taky věc, která samozřejmě potom hrála roli, když jsem měla nějaký náběhy jako nenávistný, tak jsem si na tohle vzpomněla vždycky, že jako když jim odpustil on, tak bych měla i já. Takže jako mě to hodně pomohlo, tohleto jeho vyprávění, nebo tenhle názor v tom, že jako snadnějc odpouštím lidem, který jako mi něco provedou, prostě to opravdu si vždycky uvědomím, že prostě když mi někdo něco udělá, tak mě tím nějakým způsobem formuje. Je to teda těžký se k tomuhle dopracovat, ale jako povedlo se mi to díky tomu, no. Že já ani, takhle když o tom mluvím, tak ani bych si to jako hnedka z patra neuvědomila, co všechno mě ovlivnilo, on mě jako hodně ovlivnil, no, ve všem, protože ta jeho osoba byla pro mě strašně důležitá.“ [Veronika Exnerová]

Postoj ke světu a k životu je tedy uvězněním (přes postoj k politice) bezpochyby ovlivněn. Welzer a spol. ve své knize trefně aktualizují Halbwachse a tvrdí, že „pro rodinu platí, že vzpomínkové příběhy, které se v rodinách vyprávějí, nepředstavují jen jednotlivé obrazy minulosti, ale současně modely ‚celkových postojů skupiny‘.“ [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010: 21]

Závěr

Práce se zabývá mezigeneračním předáváním příběhů o předkovi, který byl z politických důvodů v 50. letech 20. století vězněn.

Zkoumání předávání rodové paměti spadá do skupiny prací využívajících jako zdroj informací metodu orální historie. Tematicky lze tedy práci zařadit do sociologie paměti. Jejím zakladatelem je Maurice Halbwachs, jeho významnými pokračovateli pak například Jan Assmann či Marie Claire Lavabre.

Cílem práce bylo zodpovědět výzkumnou otázku, která zněla: Jak se sdílení příběhů podílí na rodinném mezigeneračním tradování historie politického věznění jednoho člena rodiny a jak se vypořádává s velkými historickými zlomy? Určila jsem si několik hypotetických předpokladů, které se mi při pozdější analýze potvrdily. Šlo zejména o hypotézu, že se velká (národní) a malá (rodová) paměť budou prolínat a že pro konstrukci rodových příběhů budou využívány zásadní momenty historie Československa. Další hypotéza se pak týkala předávání postoje ke světu, který je automaticky předáván spolu s příběhy. Jak ale analýza ukázala, rodina zaujímá určitý postoj i v případě, že se příběhy nevypráví.

V teoretické části práce jsem zpracovala základní pojmy týkající se sociologie paměti, tedy kolektivní, komunikativní a rodinnou paměť. Já však v práci využívám pojem rodová paměť, neboť je pro můj případ výstižnější. Protože práce operuje s motivem trojgeneračního předávání, a navíc se v praktické části objevily dva typy rodin (děti narozené před uvězněním a po propuštění), bylo nutné se zastavit i nad pojmem generace a jeho souvislosti s rodovým předáváním. Stručně jsem také nastínila historický kontext, který úzce souvisí s předpokladem o souběhu velké a malé historie.

Můj výzkum byl designován jako rozhovory vždy se dvěma generacemi potomků politických vězňů – s dítětem a vnukem. Vyzpovídala jsem tímto způsobem šest rodin a pořídila tak dvanáct rozhovorů. Respondenty jsem hledala metodou snowball, neboť i můj předek (pradědeček) byl politickým vězněm. Přepisy rozhovorů jsem poté analyzovala pomocí programu ATLAS. Analýza kódů mi následně ukázala několik oblastí, na které jsem se blíže zaměřila.

Ukázalo se, že na rozhovory měla vliv komunikační situace, která nastala mezi mnou a vypravěčem. Tyto situace byly čtyř druhů: Já v pozici mladšího, Já v pozici vrstevníka, Já v pozici známého a Já v pozici studenta. V závislosti na situacích mi pak vypravěči mimo příběh mnoho věcí vysvětlovali, zamýšleli se nad kontextem svého

vyprávění, doptávali se, co všechno potřebuju vědět. Tento poznatek však spadá spíše do kapitoly Výzkumná činnost.

V samotné Analytické části na základě rozhovorů vplynuly tři podstatné okruhy zkoumání, které jsem nazvala: Rodová paměť v příbězích rodinné historie, Komunikační paměť ve světle příběhů rodinné historie a Rodové postoje ke světu jako součást předávání rodinných příběhů.

Rodová paměť v příbězích rodinné historie se zaměřuje na samotné příběhy a myšlenky, které se opakovaly. V závislosti na komunikační situaci totiž docházelo k jakési metareflexi vypravěčů. Druhým zásadním rysem bylo opakování konkrétních příběhů oběma generacemi, kdy při vyprávění byl kladen důraz i na sebemenší detail. Docházelo tedy k určité fragmentaci či anekdotizaci příběhů o předkovi. Poslední charakteristickou vlastností, společnou pro všechna vyprávění, je právě předpokládané prolínání velké a malé historie. Vyprávění o předkovi jsou často konstruována v daných historických rámcích – nejčastěji se takto objevovaly zlomové roky 1968 a 1989. Tyto mezníky byly ale také často zmiňovány v kontextu změny v samotném předávání rodinného příběhu.

Komunikační paměť ve světle příběhů rodinné historie pak popisuje základní komunikační znaky, které na předávání rodinné historie měly vliv. To, jak se potomci o uvěznění předka dozvídali, záleželo především na faktu, zda děti již byly na světě, když byl rodič zatčen, nebo se narodily až po jeho propuštění. V rodinách, kde děti uvěznění zažily, byla informace daná a tato praxe se přenášela i na další generace – v rodinách (potažmo rodech) ta zkušenost zkrátka je. Naopak většina dětí, které se narodily až po propuštění rodiče, se o tom dozvěděli až v určitou dobu a stejně tak to praktikovali i u svých dětí. Ze čtyř rodin, kde vězeň zakládal rodinu až později, pouze v jedné rodině se o uvěznění rodiče vždy vědělo. Na předávání příběhu předka má výrazný vliv také vztah se samotným uvězněným. Zásadní v procesu zjišťování je pak adolescence a s ní související doptávání se na detaily. A mnoho potomků se některé podrobnosti dozvídá i z jiných zdrojů, než jen z vyprávění. Důležitou podkapitolou této oblasti zjištění byly bariéry v předávání. Ty souvisí s osobním a rodinným traumatem, které uvěznění vyvolalo, a lze je rozdělit na bariéry způsobené strachem, snahou o ochranu potomků a nesdílitelností zkušenosti.

Předpokládala jsem, že malé rodové historie budou situovány do historie Československa tak, aby si uchovávaly smysl. V tomto ohledu byla z pohledu politických vězňů velká historie příznivá tomuto úsilí: po roce 1989 potvrzovala

původní negativní hodnocení vývoje společnosti postiženými rodinami. Opačným příkladem jsou malé historie v rodinách, kde byl předek nacista [Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010]. Nacisté byli v období druhé světové války postavami „kladnými“, nicméně po změně světové politické orientace se z nich stali téměř zločinci. Radikální přehodnocení historie je však patrné pouze v tzv. velké historii. Ta malá nemá takovou tendenci se měnit, neboť rodina se snaží zachovat svojí identitu. V situaci potomků Němců tak dochází k obhajobám předka, potomci politických vězňů zase ani za minulého režimu nepochybovali o jeho dobrých úmyslech. Rodová paměť je tedy v souladu s mým původním předpokladem zvláštním způsobem na „velké“ kolektivní paměti autonomní.

Dále jsem předpokládala, že primárně je předávání rodové interpretace historie vázáno na rodový postoj ke světu, který předávání příběhů může, ale nemusí dotvářet. Jinak řečeno: potomci ani nemusí přesně znát příběh svého předka, ale i tak se postoj k životu a k politickému zřízení v rodině předává. V rozhovorech se objevovaly mezigeneračně stabilní postoje k samotnému vězení, dále postoje k politice a postoje k životu. Navzájem se zřetelně ovlivňovaly a artikulovaly a tak dotvářely rodový postoj ke světu. K této „krystalizaci“ postojů docházelo i u rodin, kde jsem nezjistila použitou metodou významné předávání příběhů rodinných historií, nebo kde se dokonce ukázalo i působení silných bariér (snaha ochránit potomky, neochota se svěřovat atd.). Bylo by však předčasné tvrdit, že v tomto utváření postojů nehrají významnou roli příležitostné příběhy, které podporují rodinné definice situace odkazující na sdílené postoje. Rodinná paměť totiž nefunguje pouze na předávání rodinné historie, ale i na předávání příležitostných situačních příběhů. Tato možná forma předávání příběhů, nevstupujících do rodinné historie, však pouze nemohla být použitou metodou odhalována.

Summary

This thesis deals with intergenerational transmission of stories about ancestor who was imprisoned for political reasons in the 50s.

The research of ancestral memory is part of group of the works using oral history as the source of information. The thesis can be classified as sociology of memory. Its founder is Maurice Halbwachs; his main followers are Jan Assmann or Marie Claire Lavabre.

The goal of the thesis is to answer the research question – How does the sharing of stories participate in the family intergenerational transmission of history of political imprisoned member of family and how does it work with the big historical changes? I made few premises which were confirmed in the analysis. First hypothesis is about mingling of national and family/ancestral memory – we can premise using main historical moments of Czechoslovakia while constructing the family stories. The second assumption is about transmission of attitudes to world which is automatically transferred with the stories. But as the analysis showed, the family takes the attitudes even without telling the stories.

The theoretical part of the thesis compiles the concepts related to the sociology of memory – collective, communicative and family memory. In this thesis the term “ancestral memory” is used instead of “family memory” because it is better reflecting the problem. Also the concept of generations and the relations between generations and ancestral transmission are mentioned. And the historical context is described because it is connected with the premise about mingling of memories.

The research was designed like the interviews with two generations of descendants of political prisoners – the child and grandchild of each prisoner. Six families were asked so twelve interviews were made. The “snowball” method of finding respondents was used. The transcriptions of interviews were analyzed in ATLAS. The analysis then showed few areas of study.

The communication situation between the researcher and the respondent played a big role. There are four types of these situations: Me as the younger person, Me as the contemporary, Me as the friend and Me as the student. Depending on these situations the narrators explained conditions, intended to context of the stories, asked me what I need to know. However, this is more the methodological knowledge.

The Analytical part itself is about three main areas of research: Ancestral memory in stories of family history, Communicative memory in the light of stories of family history and Ancestral attitudes to world as the part of transmission of family stories.

Ancestral memory in stories of family history focuses on the stories themselves and the ideas that have been repeated. Depending on communicative situation a kind of metareflection of respondents has appeared. Another feature of the stories is the repeating of specific parts of stories by both generations with every special detail. We can talk about some kind of fragmentation of stories about the ancestor. The last characteristic attribute of the narrations is mingling of “big” and “small” history, as it has been premised.

Communicative memory in the light of stories of family history describes basic communicative features affecting the transmission of family history. The way how the descendant learnt about the imprisonment of their ancestor depended on the fact whether the children were born before the parent was imprisoned or if they were born after his release. In families where children saw the imprisonment the information was included and this practice continues to other generations. On the other side most of children born after the release of parent learnt it in a certain moment and so did their children. Only one family from fourth of the second type has the information included. Also the relationship with the prison affects the transmission. Adolescence and the process of asking are also very important. Moreover a big number of descendants learnt some information from other source besides narration. Very important part of this chapter is about the barriers in transmission of history. They are connected with personal and family trauma that has been caused by the imprisonment. We can differ barriers caused by fear, effort to protect the descendants and communicability of the experience.

There was a premise that “small” family histories are situated to the history of Czechoslovakia to conserve their sense. Reflecting the case of political imprisonment we can say that the big history was favorable to this effort: after 1989 the big history confirmed the original negative family valuation of the evolution of society. The opposite is case of family with the ancestors-Nazis [Welzer, Moller and Tschuggnall 2010]. The Nazis were the “positive” characters during the WWII but after the change of the world political orientation they became criminals. Radical reassessment is noticeable just in case of “big” history. The “small” one does not tend to much to

change because the family try hard to preserve its identity. The ancestral memory is some kind autonomous on the “big” collective memory.

Another premise was that the transmission of ancestral interpretation of history is primary connected with the ancestral attitude to the world, which can (but not have to) complete the narration. In other words: descendants do not have to know the story of their ancestor, but the attitude to life and polity is transferred in families. The interviews showed intergenerational stable attitudes to the imprisonment, policy and life. They affect each other and they complete the ancestral attitude to world. This “crystallization” can be seen also in families where significant transmission of family history was not found or where even the strong barriers work. It would be premature to say that the development of the attitudes is not affected by occasional stories supporting ancestral definitions linking to shared attitudes. The family memory does not work just on base of family history stories but also on base of transmission of occasional situational stories. But this form of transmission of stories could not have been found by method used in this research.

Použitá literatura

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 317 s. Obzor (Prostor). ISBN 80-726-0051-6.

BÁRTA, Miloš a Václav KURAL. *Československo roku 1968*. 1. vyd. Praha, 1993, 134 s. ISBN 80-901-3379-7.

BOURDIEU, Pierre. Zúčastněná objektivizace: Huxleyeho přednáška. *Biograf*. 2003, č. 30. [cit. 2014-01-14] Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=3001>

BREITFELDER, Miroslav a Helena VÝCHODSKÁ. *50. léta a videosvědectví dětí politických vězňů. Metodologický materiál pro pedagogické pracovníky*. Praha: Dokumenty, mládež & společnost, o. s. 2009

BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času-- Ale ne sebe!: životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, 197 s. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 15.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Překlad Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová, Barbora Spalová. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 289 s. Klas: klasická sociologická tradice. ISBN 978-807-4190-162.

HAMAR, Eleonóra. *Vyprávěná židovství: o narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Vyd. 1. Editor Gérard Namer, Marie Jaisson. Překlad Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, 243 s. Studie (Sociologické nakladatelství): klasická sociologická tradice. ISBN 978-807-4190-049.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-858-6510-6.

JENKINS, Richard. *Social identity*. 3. vyd., Abingdon, 2008 In ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. 2., přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013, 367 s. ISBN 978-807-4322-945.

KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2011, 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4.

KABELE, Jiří a Martin HÁJEK. *Jak vládli?: průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2008, 213 s. Edice Knihy, dokumenty. ISBN 80-723-9213-1.

LAVABRE, Marie-Claire. Užívání a zneužívání pojmu paměť. *Biograf*. 2005, č. 37. [cit. 2014-01-14] Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=3703>

MARADA, Radim. Karl Mannheim: Sociologie generací. In Šubrt, Jiří (ed.) *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. s. 118-139, 22 s. Sociologie. ISBN 978-80-7380-061-1. [cit.2014 -3-23] Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC573/um/Marada_in_Subrt_ed_.txt

MARADA, Radim. Paměť, trauma, generace. *Sociální studia*, Brno: Fakulta sociálních studií MU v Brně, 2007, roč. 2007, 1-2, s. 79-96. ISSN 1214-813X. [cit.2014 -3-23] Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305112839.pdf>

MATĚJČEK, Zdeněk. Výchovný styl jako stín vlastního dětství. *Rodina.cz: Každodeník o dětech a rodičích* [online]. 1999 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek23.htm>

MEAD, Margaret. *Culture and Commitment: A study of the Generation Gap*. St Albans: Panther Books Ltd, 1972. ISBN 0586035958.

MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Vyd. 1. Překlad Helena Beguivinová. Praha: Argo, 2009, 273 s. Historické myšlení (Argo), Sv. 47. ISBN 978-802-5701-515.

NOVOTNÝ, Lukáš. Historická paměť podle Maurice Halbwachse. *SOCIOWEB: Socioloický webzín* [online]. roč. 2007, č. 4 [cit. 2014-01-14]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=103>

PINEROVÁ, Klára (2009). Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce. In BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára a LOUČ, Michal, eds. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Vyd. 1. Editor Tomáš Bouška, Michal Louč, Klára Pinerová. Praha: Česká asociace orální historie, 2009, 351 s. ISBN 978-802-5458-259.

Politictivezni.cz: „Antonín Husník“ [online] [cit.2014-12-1] Dostupné z:
<http://www.politictivezni.cz/antonin-husnik.html>

ROZEHNAL, Ivo. Vědci dokázali, že rodová paměť existuje. *PROCPROTO* [online]. 2013 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://procproto.cz/zajimavosti-a-novinky/vedci-dokazali-ze-rodova-pamet-existuje/>

SCHUMAN, Howard, SCOTT, Jacqueline. Generations and Collective Memories. *American Sociological Review*. Vol. 54, No. 3. (Jun., 1989), pp.359-381 [cit.2014-1-14] Dostupné z:
http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic96263.files/generations_memories.pdf

SPALOVÁ, Barbora. Rodinné paměti v pohraničí: Familiarismus v pohledu do minulosti. *Biograf*. 2013, č. 58. [cit.2014-1-14] Dostupné z:
<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5801>

TÓTHOVÁ, Jana. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 250 s. ISBN 978-807-3678-562.

TŮMA, Oldřich (2011). Nepřehlédnutelné souvislosti: 1968 a 1989. In TŮMA, Oldřich, DEVÁTÁ, Markéta. *1968: Pražské jaro 1968 : občanská společnost--médiá--přenos politických a kulturních procesů = Civil society, the mass media, and the transfer of political and cultural processes in the 'Prague Spring' 1968 = Der Prager Frühling 1968 : Zivilgesellschaft--Medien--Politische und kulturelle Transferprozesse*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 229 p. 4 sv. ISBN 80-728-5119-5.

VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, 175 p. Hlasy minulosti. ISBN 80-728-5045-8.

VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, 293 s. ISBN 978-807-2851-454.

V AŠÍČEK, Zdeněk a MAYER, Françoise. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2008, 199 s. Delfin (Triáda), sv. č. 84. ISBN 978-808-6138-961.

WELZER, Harald, MOLLER, Sabine a TSCHUGGNALL, Karoline. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, 207 s. Historické myšlení, sv. 51. ISBN 978-802-5702-284.

WELZER, Harald. Communicative memory. In YOUNG, Sara B. *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook*. Eds. Astrid Erll, and Ansgar Nünning. Vol. 8. Walter de Gruyter, 2008.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Shrnutí příběhů na základě provedených rozhovorů

Příloha č. 2: Pomocná struktura rozhovorů

Příloha č. 3: Seznam použitých kódů

Přílohy

Příloha č. 1: Shrnutí příběhů na základě provedených rozhovorů

Shrnutí příběhů jednotlivých rodin jsem se rozhodla pojmut velmi stručně. Zaměřila jsem se na důležitá fakta, která jednotlivé rodiny odlišují a mohou výrazně ovlivňovat předávání rodové historie.

Významná je podle mého názoru skutečnost, zda uvězněný měl v době zatčení již děti, nebo zda si rodinu zakládal až po propuštění⁷. To totiž souvisí s rodinným, potažmo rodovým předáváním, protože pokud už děti byly na světě, o vězení pravděpodobně věděly. Jestliže se ale narodily až později, musely se o příběhu a zkušenosti rodiče nějak dozvědět a vzpomínky tak mají pouze zprostředkované. Jde o jakési předávání navíc oproti rodinám, kde děti uvěznění zažily. Proto jsem se zaměřila i na fakt, kdy se děti o uvěznění rodiče dozvěděly.

Další věc, na kterou se ve shrnutí zaměřuji, je fakt, zda vězeň skutečně vyvíjel nějakou protikomunistickou činnost, nebo jestli byl proces vykonstruovaný. V několika rodinách hrála důležitou roli víra. Na to, zda je rodina věřící, či nevěřící, jsem se neptala, proto nemohu tvrdit, že jedny rodiny věřící jsou a druhé ne. Pro některé je však víra zásadní fakt, o kterém mi sami řekli a kladli na něj důraz. Víra často vězněným i rodinám pomáhala se s uvězněním vyrovnat. S tím souvisí další kategorie, o které se v každém příběhu zmíním, a to, jak se podařilo uvězněnému trauma zpracovat. Někteří se po propuštění angažovali, některé probudil rok 1989, jiní se stáhli do ústraní. V mnoha rodinách navíc bylo zavřeno více členů, proto i tuto skutečnost ve shrnutí zmíním.

Vojtěch Petera

dcera Anna Dostálová, vnučka Dana Čihařová

V rodině Peterů se komunistický režim podepsal výrazně. Zavřený byl pan Vojtěch Petera, jeho syn, další syn musel k PTP, dcery měly problémy se vzděláním. Ovlivněna byla celá rodina. Pan Petera byl uvězněn až v době, kdy měl rodinu. Jedná se tedy o generační situaci podobnou naší rodině. Děti už navíc v době uvěznění byly poměrně staré (nejmladší – paní Dostálové – bylo asi patnáct let), a tak okolnosti chápaly.

---

⁷ viz Rodová paměť a problém generací v teoretické části

Pan Petera pracoval na finančním úřadě, díky čemuž se dostal na Slovensko, kde potkal svou ženu a kde jako rodina i s dětmi dlouho žili. S příchodem Slovenského štátu však musel odejít zpátky do Čech. Rodina ho asi za rok následovala. V Čechách poté vedli celkem poklidný rodinný život.

„Ovšem přišel rok osmačtyřicet a vše bylo jinak, protože otec ve funkci tam napadnul komunistickýho tajemníka při zakládání JZD, to už bylo v padesátém roce. A prostě byl poslán prostě... Samozřejmě ho zavřeli ihned, že jo a byl odsouzen, byl na tři a půl roku.“ [Anna Dostálová]

Neangažoval se tedy v odboji, nebyl vyloženě bojovník proti režimu. Pan Petera byl ale odsouzen podle §231, podle kterého byla odsouzena většina politických vězňů – ať už aktivně bojovali proti režimu, nebo byl proces vykonstruovaný.

Po návratu z vězení dostal umístěnku na farmu (kde byl ještě trestán srážením 10% z platu za nedostatky na farmě), poté se ještě párkrát stěhovali, ale stále byli sledováni StB a oficiálně se pan Petera již nikdy nedostal na vedoucí funkci. Celkově se spíše stáhnul do sebe a příliš se neangažoval. *„Otec, teda jako jak se vrátil z tý Ostravy, tak veškerý politický ambice, nebo něco takovýho, toho se strnil. Přestal udržovat jakýkoliv styky mimopracovní...nějaký přátelský styky s kýmkoliv... Tomu se vyhýbal...“* [Anna Dostálová] Víra v rodině nebyla nijak zdůrazňována.

Antonín Fingerland

syn Jan Fingerland, vnučka Kristýna Fingerlandová

Pan Antonín Fingerland byl zatčen spolu s celou svojí rodinou. Ukrývali totiž kněze, který se náhodou vyhnul zavírání klášterů a deportaci knězů. Pomáhali mu poté naplánovat útek do zahraničí. *„Tenhle ten milej kněz se nakontaktoval na nějakou skupinu, která mu slíbila, že ho převede přes hranice, takže se vydal na cestu. Ale bohužel tahleta skupina, to byli konfidenti, jakoby spolupracovníci toho režimu, neboli prostě tajný policajti, lidově řečeno. A takže on přijel na nějak domluvný místo vlakem a v momentě, kdy tam vystoupil z vlaku, tak už ho zatkli. No a s největší pravděpodobností teda ve vyšetřovací vazbě jaksi vlastně prozradil, že se skrejšval u týhle rodiny máho táty, no a tím pádem oni je zatkli.“* [Jan Fingerland]

Otec od rodiny (dědeček Jana) byl nakonec propuštěn, ostatní členové rodiny ale byli odsouzeni od přibližně tří po dvanáct let. Antonín měl trest relativně nejnižší. Nutno ale podotknout, že rodina skutečně vyvíjela protikomunistickou činnost.

Po propuštění se nějakou dobu živil podřadnějšími pracemi, potom se oženil a založil rodinu. V porovnání s naší rodinou jde tedy o příklad tzv. „posunutých

generací“. V rodině se o uvěznění ale vždy mluvilo, Jan ani Kristýna si nevybavují jeden určitý okamžik, kdy by se to dozvěděli. „*Já mám takovej pocit, že jsem to věděl nějak tak průběžně furt.*“ [Jan Fingerland]

Pan Antonín Fingerland celou záležitost ale velmi dobře zpracoval. Děti a později i vnuci jeho vyprávění vždy brali jako „*takový prostě drsný příhody, pro drsný chlápky.*“ [Kristýna Fingerlandová] Jako „*takovej správně drsnej skautskej tábor třeba.*“ [Jan Fingerland] Až později, s dalšími informacemi a zdroji si příhody a historiky dávali dohromady a do kontextu. Velmi důležitá je v rodině víra.

Pan Antonín Fingerland se po propuštění neangažoval, ale ani se nestáhnul do sebe. Bral vězení jako dobrou zkušenost do života a díky tomu, co prožil, se nebál si stát za svým názorem. Po roce 1989 pak začal přednášet svůj příběh při osvětě mládeže.

Ivo Výborný

dcera Lucie Raková, vnučka Anna Raková

Ivo Výborný je bratrancem mé babičky. O jeho příběhu jsem ale nikdy neslyšela. Byl zavřený poměrně mladý – za to, že spolupracoval se svým strýcem Rudolfem Syrovátkou (viz dále). V boji proti režimu se tedy aktivně zapojoval.

Děti měl, vzhledem k mladému věku v době uvěznění, až po propuštění. Opět jde tedy o „posunuté“ generace. Dcera se to ale dozvěděla náhodou. „*Jako ten správněj rodící se teenager doma, když jsem byla někdy sama, tak jsem tak nějak probírala domácí trezor, z dlouhý chvíle. A tam vlastně měl tatínek nějaký ty novinový výstřižky a tyhlety věci. Takže jsem se to tam všechno dočetla.*“ [Lucie Raková] Dále ale dělala, jako by o tom nevěděla. Až jednou, v konfliktu, se otce zeptala, proč jí zrovna on zakazuje se zapojovat do demonstrací proti režimu. Poté už se o tom bavili, ale nikoliv často nebo intenzivně.

Pan Výborný je totiž podle dcery „tesklivé povahy“ a pravděpodobně nezpracoval záležitost úplně dobře. Navíc ztratil během vězení poslední žijící blízké příbuzné (zemřela mu babička, matku ani otce neměl již při zatčení). Měl proto po propuštění strach a moc se neangažoval. Spíše se stáhnul do sebe a snažil se chránit sebe i rodinu před utrpením, které zažil. Víra v rodině nebyla zdůrazňována.

Václav Rudolf Syrovátka

syn Vojen Syrovátka, vnučka Abigail Rejchrtová Kozlíková

Václav Rudolf Syrovátka je můj pradědeček – otec mojí babičky. Rozhodla jsem se využít druhé větve rodiny a vyzpovídat babiččina bratra a jeho dceru.

Vojen i moje babička již byli na světě, když jim zavřeli otce (bylo jim devět a šest a půl roku). Rudolf Syrovátka byl aktivním odpůrcem totalitních režimů – za druhé světové války byl v odboji a v boji proti totalitě pokračoval i po nástupu komunistů k moci. Díky tomu byl v roce 1949 zatčen. *„Byl rok ve vyšetřovací vazbě v Bartolomějský, v padesátém roce ho odsoudili za pomoc Nechanskýmu, to dostal patnáct let. Ve třiapadesátém šel znovu do vazby, to šel do Karlovejch Varů, protože v té době už byl na Jáchymově, a tam byl zase rok a měl nověj soud v Praze v roce padesát čtyři a dostal doživotí.“* [Vojen Syrovátka] Nakonec se díky žádosti o milost vrátil po čtrnácti letech.

Děti tedy o uvěznění otce věděly, ale matka jim podrobnosti neříkala. Až když dospěly, pochopily souvislosti a uvědomovaly si, kdy mohou co říct, začalo se téma v rodině více řešit. Rudolf Syrovátka se po propuštění veřejně neangažoval, ale dále si stál za svým a stále byl zapřísahlým antikomunistou. Sametové revoluce se však bohužel nedožil.

Víra v původní rodině nebyla příliš důležitá. Velmi výrazně se ale projevila u dětí. Vojen se stal farářem, moje babička se za faráře provdala. Členství v evangelické církvi jim pomáhalo těžké chvíle překonat. *„Já jsem pak byl evangelík a jsem rád, že jsem se stal evangelík a i jsem rád farářem. Vždycky jsem měl nějaký konkrétní aktivity, s tím související organizování všelijakých podniků mládeže a já nevím, co všechno. Taky jsem třeba byl zamilovanej, několikrát – i třeba nešťastně, ale prostě měl jsem takovejhle svůj život, takže i ty nepříjemný rysy toho komunistickýho – pravda, už ne tolik totalitního – režimu, ty na mě nedoléhaly tak, jak to dolehlo tvrdě, ta totalita, na moje rodiče, kterejm ten život hodně zkazila.“* [Vojen Syrovátka]

Zdeněk Toužimský

dcera Noémi Nová, vnučka Veronika Exnerová

Zdeněk Toužimský byl uvězněn již ve dvaceti letech ve vykonstruovaném případě na čtyři roky. *„Dali dohromady skupinu mladých lidí, kteří se vlastně vůbec vzájemně dopředu neznali, jejich vlastně první setkání bylo až ve chvíli, kdy stanuli před soudem, a přesto je obvinili z takové spolupráce a podvracení republiky a on dokonce tak – až pro nás v dnešní době jako úplně směšný text – v tom obvinění bylo, že vlastně byli kuřáci Lucky Strike a pijáci Coca Coly a že prostě zlatá mládež a takhle...“* [Noémi Nová] Vůbec jeho zatčení bylo hříčkou osudu, protože původně si StB přišla pro jeho strýce, v jehož fotoateliéru pracoval a který se jmenoval stejně. A protože otevřel

Zdeněk Toužimský mladší, rovnou ho vzali a až později se dozvěděli, že jde o jmenovce. Odsouzen byl na čtrnáct let, ale propuštěn byl po čtyřech letech na amnestii.

Rodinu si založil až po propuštění. Opět jde tedy o příklad „posunutých generací“ v porovnání s naší rodinou. Dcera Noémi se to od otce dozvěděla asi v deseti letech. Podle jejích slov to ale bylo moc brzy, neboť poté velmi zvažněla a ovlivnilo jí to v navazování kontaktů a důvěře k okolí. Jejím bratrovi a jejím dětem to (asi i díky této zkušenosti) otec řekl až později.

Pan Toužimský ve vězení uvěřil. A víra byla v rodině důležitým faktem. Možná i díky tomu pan Toužimský záležitost zpracoval velmi dobře a ovlivnil tím i svou dceru a vnučku. Obě shodně tvrdí, že větší vliv, než samotné uvěznění, na ně měla jeho schopnost vzít si ze všeho špatného to dobré.

Po propuštění se pan Toužimský neangažoval, ale po roce 1989 začal velmi aktivně pracovat v konfederaci politických vězňů, účastnil se veřejného života v Mladé Boleslavi apod. *„Byl potom jako takovej hodně akční, hodně aktivní na tý politický scéně i v tom společenským životě toho města, protože právě hodně oddával a byl hodně známej tím v Boleslavi, že je dobrej a hodně lidí ho chtělo jako oddávajícího. Potom dělal hodně samozřejmě ve sboru, různý funkce... No hodně se angažoval potom, no. Rozhodně víc, než by to dělal, kdyby prostě si tímhle neprošel.“* [Veronika Exnerová]

Eva Vokálová (Dušková) a Karel Dušek

dcera Eva Veverová, vnučka Veronika Veverová

Paní Vokálová (později Dušková) a pan Dušek byli oba uvěznění v souvislosti se známostí s Milanem Chocem. Paní Vokálové bylo teprve šestnáct let, měla ještě sestru a bratra a všichni tři společně s maminkou byli uvěznění za pomoc v Čechách ilegálně přebývajícímu Milanu Chocovi. Ten byl obviněn z atentátu na generála Šrama (který byl spojován s vraždou Jana Masaryka). Vokálovi měli vily ve Střešovicích, ve kterých pronajímali studentské byty. Vytvořila se tam tedy studentská parta, do které patřili jak Vokálovi, tak student Karel Dušek nebo právě Milan Choc. Když byl spáchán atentát na generála Šrama a Choc byl obviněn, zatkli tedy jak celou rodinu Vokálových (tatínek již zemřel), tak některé studenty, kteří se s ním stýkali.

Paní Eva Vokálová tak byla uvězněna na pět let a Karel Dušek byl uvězněn ve dvaceti sedmi letech na osm a půl roku. Faktem je, že dělali i letáky apod., tudíž jakousi protikomunistickou činnost vyvíjeli. Ale podle zásad totalitních režimů, trest nebyl odpovídající. *„Oni jediný co, tak vim, že teda dělali nějaký letáky a přednášky, ale to*

zas jako nebylo nic velkého, jak jsme zvyklí my, v dnešní době, to bylo tak jako v tý jejich partě a v ulicích, že tak jako něco řekli...“ [Veronika Veverová]

Nějakou dobu po propuštění se náhodně setkali, rok poté se vzali a za dva roky měli syna a za dalších pět let dceru (paní Veverovou). Opět tedy hovoříme o „posunuté“ generaci. Děti se o uvěznění dozvěděly relativně pozdě, až na střední škole. Do té doby vůbec netušily, co se v rodině událo. Paní Veverová se to dozvěděla náhodou, poté, co si ji prateta spletla s maminkou a odkazovala v hovoru na Pankrác. Pak se tedy paní Veverová začala doptávat.

Duškovi se po propuštění nijak moc neangažovali. Pan Dušek si dálkově dodělal stavařinu, díky čemuž se pak mohl trochu zapojovat na vesnici, kde bydleli, ale spíše se stáhli. Vnučka Duškových, Veronika, si dokonce myslí, že se za své uvěznění trochu i styděli. V rodině nebyl kladen důraz na víru.

Příloha č. 2: Pomocná struktura rozhovorů

Rozhovor děti

Nejprve bych Vás ráda požádala, abyste vyprávěl/a o svém otci/matce a o své rodině.

Co se tam musí objevit, pokud se neobjeví, musím se doptat:

- Kdy byl odveden, kdy propuštěn (vztaženo k věku vyprávěcího)
- Jak a kdy jste se o uvěznění rodiče dozvěděl? – pokud pozdě, zazlíval jste?
- Důvod uvěznění
- vztah před a po vězení (pokud se dítě nenarodilo až po návratu)
- jak vězení ovlivnilo tu rodinu? jak je to v rodině vnímáno?
- Jak dále předáváte svým dětem?
- Jak se k tomu dotyčný (zpovídaný) osobně stavěl? Měnil se jeho postoj s věkem? Jak se mu o tom mluví?
- Kdyby si mohli vybrat, chtěli by o tom vědět, nebo se raději nikdy nedozvědět? Kdy je podle nich ideální doba na to se o tom dozvědět?
- hrdinství vs. stud?

Rozhovor vnuci

Nejprve bych Vás ráda požádala, abyste vyprávěl/a o svém dědečkovi/babičce a o své rodině.

Co se tam musí objevit, pokud se neobjeví, musím se doptat:

- jak je věznění v rodině vnímáno?
- utajováno nebo hrdina?
- od koho se nejvíc dozvěděli?
- poznali osobně vězněného, pamatují se na něj?
- budou mít/mají snahu předávat příběh dál?
- kdy se vůbec dozvěděli – pokud pozdě, zazlívali?
- Kdyby si mohli vybrat, chtěli by o tom vědět, nebo se raději nikdy nedozvědět? Kdy je podle nich ideální doba na to se o tom dozvědět?

Příloha č. 3: Seznam použitých kódů

- 48
- 68
- 68 I.
- 68 II.
- 89
- 89 I.
- 89 II.
- adolescence, doptávání se
- angažovanost po propuštění
- bariéra
- bariéra I.
- bariéra II.
- Čech Čecha
- hluchý kód
- jak se mluví o politice
- jak se předává
- jak se předává I.
- jak se předává II.
- komunikační situace
- konkrétní příběh
- konkrétní příběh I.
- konkrétní příběh II.
- návštěvy
- nejisty zacatek
- normalizace
- obdiv
- obdiv I.
- obdiv II.
- obhajoba
- postoj
- postoj I
- postoj II.
- relativita času
- víra
- vztahy
- vztahy I.
- vztahy II.
- zajímavá myšlenka
- zajímavá myšlenka I.
- zajímavá myšlenka II.